

"Na Sleme, na Sleme, na Sleme" :

Ilić, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:971395>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-19**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb](#)
[Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Petra Ilić

**„NA SLEME, NA SLEME, NA SLEME“:
KULTURA PLANINARENJA NA MEDVEDNICI**

Diplomski rad

Mentorica: red. prof. dr. sc. Valentina Gulin Zrnić

Zagreb, lipanj 2023.

Izjava o autorstvu

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad „*Na Sleme, na Sleme, na Sleme*“: *kultura planinarenja na Medvednici* izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice red. prof. dr. sc. Valentine Gulin Zrnić. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Petra Ilić

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Teorijska polazišta.....	6
2.1. Studije otvorenih prostora	6
2.2. Tijelo, hodanje, krajolik i mjesto.....	8
2.3. Kultura planinarenja na Medvednici	11
3. Metodologija	12
4. Tko je „pravi“ planinar?: kulturnoantropološka analiza planinarenja	15
4.1. Planinarenje kao proces umještanja i oblik znanja.....	17
4.2. „Prirodno“ i „gradsko“ u stvaranju mjesta	23
4.3. Društvenost planinarskih staza.....	29
5. Zaključak.....	33
6. Literatura i izvori	35
7. Sažetak	39

1. Uvod

Medvednica je planina koja ulazi u sastav grada i to glavnoga grada. Naziva se još i Zagrebačkom gorom ili „Sljemenom“, kako se u lokalnom dijalektu uvriježilo poistovjetiti ovu planinu s njezinim najvišim vrhom (1033 m), te je isprepletena sa Zagrebom ne samo u fizičkom smislu, već i kulturološkom. Danas se Medvednica najčešće veže uz odmor i rekreaciju urbanog stanovništva. Među različitim praksama rekreativnog kretanja na Medvednici, hodanje od podnožja prema vrhu ima najdulju tradiciju što ilustriraju stihovi neslužbene himne zagrebačkih planinara i izletnika (Hrvatski planinar [dalje u tekstu HP] 1989: 74):

„Na Sleme, na Sleme, na Sleme

Noga vre sama beži“

Kroz povijest se odnos Zagrepčana i Medvednice mijenjao, a oblikovale su ga različite društvene i kulturne mijene. Povijesno ovaj odnos možemo pratiti od srednjeg vijeka¹ kada se, uslijed ratnih prijetnji, društveni život formira u utvrdama na nepristupačnim dijelovima planine (Medvedgrad, Susedgrad, Zelingrad) te naseljima u njihovu podgrađu. Osim geografskog značaja u smislu vojne zaštite, Medvednica kroz ovo razdoblje ima izraženi gospodarski značaj kao izvor kamena, drva i rude. Tijekom 17. i 18. stoljeća, plemstvo na njezinim obroncima gradi raskošne dvorce i ljetnikovce koji postaju središtima gospodarske, društvene i kulturne moći. Medvednica sredinom 19. stoljeća dobiva svoju danas prepoznatljivu rekreativno-turističku funkciju koja se veže uz pojavu prvih zagrebačkih planinara. Planinari su na Medvednici 1870. godine izgradili prvi planinarski objekt, drvenu piramidu na Sljemeni, a kroz iduće godine na njoj stvarali planinarske staze i gradili planinarske domove čime su pretvorili nekada nepristupačan prostor planine u mjesto rekreacije i odmora te omiljeno izletište mnogih Zagrepčana. Godine 1874. u Zagrebu je osnovano Hrvatsko planinarsko društvo (HPD) te je od tog trenutka potrebno razlikovati pojam *planinarenja* koji podrazumijeva aktivnost hodanja planinskim terenom radi osobnog užitka, od pojma *planinarstva* koje se odnosi na organiziranu djelatnost planinara.² HPD u svojim ciljevima i djelovanju od početaka stavlja poseban naglasak na ulogu planinarstva u razvoju kulture i znanosti, za razliku od planinarstva u drugim europskim zemljama koje je bilo više usmjereno na sportske, turističke i nacionalizacijske ciljeve (Poljak 2004). Osim što su se aktivno zalagali za približavanje prirodnih, estetskih i rekreativnih vrijednosti planine širem građanstvu, članovi planinarskog društva su također inicirali zaštitu prirodnih vrijednosti Medvednice. Njihov trud je rezultirao zaštitom pojedinih šumskih područja 1894. godine te su se

¹ U povijesnim izvorima naziv Medvednica se prvi put spominje 1145. godine u Zlatnoj Buli Bele III, kojom Gradecu daruje posjede u toj gori. Kralj Bela IV 1242. godine daruje građanima Gradeca šumske posjede, a kralj Ludovik 1345. godine dopušta kopanje soli na Slanom potoku (Plan upravljanja Parkom priroda Medvednica 2009).

² <https://www.hps.hr/info/planinarski-leksikon/> (pristup 22.06.2023.)

oblici zaštite kroz 20. stoljeće mijenjali sve do 1981. godine kada je veći dio Medvednice proglašen Parkom prirode.

Upravljanje Parka prirode Medvednica prvenstveno je fokusirano na ekološki značaj ove planine, a zatim i estetski, rekreativni i turistički (Plan upravljanja Parka prirode Medvednica, 2009). U oblikovanju ciljeva upravljanja prostorom, Park prirode prepoznaje međusobnu povezanost prirodnih i kulturno-povijesnih vrijednosti te značaj njihove interpretacije u procesu društvene promjene, no ukazuje i na nedovoljnu istraženost nematerijalnog dijela kulturne baštine Medvednice (ibid.).

Pregled znanstvene literature upućuje na to da je Medvednici mnogo pozornosti posvećeno iz disciplina prirodnih i tehničkih znanosti, no znatno manje iz društveno-humanističkog polja, posebno po pitanju kvalitativnog pristupa istraživanju. U planinarskoj zajednici također je zamijećen manjak stručne literature o djelatnostima i praksama planinara (Eterović 2017: 250) koje su vrijedan izvor proučavanja današnjeg odnosa ljudi i planina.

Polazište etnografskog istraživanja na kojem se temelji ovaj rad je shvaćanje planinarenja dijelom nematerijalne kulturne baštine Medvednice³ pritom podrazumijevajući planinarsku tradiciju, prakse, znanja i vještine društvene grupe (planinara) koja te vrijednosti prepoznaje, stvara i prenosi.⁴ Unutar organizirane zajednice planinara, planinarstvo se definira kao „autonomno kulturno djelovanje“ čiji se svjetonazori i ciljevi razvijaju spontano iz praksi planinara kao pojedinaca i grupe (Krajač 1933: 33). U tom smislu možemo govoriti o *kulturi planinarstva*, no u ovom radu služim se pojmom *kultura planinarenja* kako bih naglasila fizički čin planinarenja kao polazišnu točku stvaranja simboličkih značenja koja u konačnici oblikuju ovu kulturu te razlikuju planinare od ostalih posjetitelja Medvednice. Kultura planinarenja uključuje i planinarstvo, no obuhvaća planinarske prakse i vrijednosti šireg kruga pojedinaca koje planinarstvo, definirano kao službeno organizirano djelovanje, ne uključuje.

Ovaj rad istražuje kulturu planinarenja na Medvednici kroz odnos planinara i planine koji se ostvaruje praksom planinarenja. Svojim iskustvom i djelovanjem, planinari upisuju određene vrijednosti i značenja u fizički prostor kojim se kreću, a taj prostor povratno djeluje na njih. Ovim procesom međuodnos planinara i planine dobiva simboličku dimenziju te pretvara Medvednicu u „kulturno značenjski prostor“ koje se u kulturnoantropološkoj teoriji naziva *mjestom* (Čapo i Gulin Zrnić 2011: 27). Pitanja kojima se ovaj rad bavi su kako se planinarenjem prostor Medvednice

³ Planinarenje je jedna od aktivnosti kretanja na planini (uz pješaćenje, penjanje i planinarsko skijanje) koje su okupljene pod pojmom alpinizma. Alpinizam se definira kao sveukupno kulturno, estetsko, etičko i sportsko djelovanje u planinama te je 2019. uvršten na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. <https://ich.unesco.org/en/RL/alpinism-01471> (pristup 20.06.2023.)

⁴ <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003> (pristup 20.06.2023.)

pretvara u *mjesto* i kako se na temelju tog procesa oblikuje zajednica povezana kulturom planinarenja. Kroz analizu planinarenja unutar teorijskih okvira studija otvorenih prostora, osjetilne antropologije te antropologije mjesta i prostora, svrha ovog rada je dati kulturnoantropološki doprinos dubljem razumijevanju suvremenih kulturnih praksi na Medvednici, kao i implikacija koje one imaju na prirodnu i kulturnu održivost prostora ovog parka prirode.

2. Teorijska polazišta

2.1. Studije otvorenih prostora

Studije otvorenih prostora (eng. *outdoor studies*) javljaju se krajem prošlog stoljeća te se posljednjih dvadeset godina značajno razvijaju kroz društveno-kulturna i društveno-ekološka istraživanja rekreacije na otvorenom, slobodnog vremena i sportskih aktivnosti (Humberstone, Prince i Henderson 2016: 1-2). Riječ je o interdisciplinarnom području istraživanja koje uključuje „proučavanje percepcija i reakcija na prirodni okoliš, osobnu filozofiju i filozofiju okoliša, znanje o okolišu i vještine na otvorenom“, te kao cilj ima podizanje ekološke svijesti i poticanje osobnog razvoja u okviru individualnih i grupnih vrijednosti kroz izravno iskustvo (ibid.). Prva istraživanja aktivnosti na otvorenom polazila su iz sociološke misli te su istraživačke analize i tekstovi o pustolovnim i ekstremnim sportovima pisani iz perspektive sociologije sporta, no ubrzo su različite interpretacije istaknule varijacije i višeznačnost u načinima na koje su identificirane aktivnosti na otvorenom. Planinarenje je među prvim aktivnostima na otvorenom u istraživanju kojih je prepoznata potreba za širim diskursom, a koju dobro opisuje izjava jednog *outdoor* edukatora i planinara:

„Ima li planinarenje ikakve veze sa sportom? Unatoč nekim afinitetima, odgovor je *ne*. Nemoguće je pronaći definiciju sporta koja može obuhvatiti sve vrijednosti planinarenja, bez da obuhvati i sve vrste aktivnosti koje očito nisu sportske prirode“ (ibid.: 3)

Sa ciljem da obuhvate povijesne, kulturne i društvene aspekte aktivnosti na otvorenom, studije otvorenih prostora uključuju teorije i metode različitih društvenih i humanističkih disciplina, među kojima je i kulturna antropologija. Kulturnoantropološka istraživačka metoda *promatranja sa sudjelovanjem* pokazala se idealnim oblikom participativnog istraživanja rekreacije na otvorenom i razumijevanja povezanosti takvih aktivnosti s ljudskim zdravljem, dobrobiti i iskustvenom spoznajom kroz osobno iskustvo istraživača (Prince 2016: 9).

Smatrane važnim alatom za javnu brigu o okolišu, studije otvorenih prostora stavljaju naglasak na učinak koji boravak na otvorenom ima na znanje o okolišu, pro-ekološke stavove i ponašanje te njihovu međusobnu povezanost (Sandell i Öhman 2013). Edukator Johan Öhman i humani geograf Klas Sandell ukazuju na problematiku percepcije „prirode“ i „društva“ kao odvojenih entiteta. Ova percepcija je karakteristična za suvremena industrijska društva u kojima su se susreti većeg dijela stanovništva s prirodom postupno mijenjali iz izravnih u neizravne kroz procese modernizacije i urbanizacije (2016: 30-31). Početkom prošlog stoljeća, veliki dio stanovništva živio je od poljoprivrede, ratarstva i šumarstva te je svakodnevica podrazumijevala tjelesne doživljaje prirode. Kontakt suvremenih industrijskih društava s prirodom autori nazivaju „kroza zid“ (eng. „*through-the-wall*“ society) u kojem svi važni dijelovi ekosustava prolaze kroza zid u obliku žica, kabela, cijevi i sl., izdvajajući direktni kontakt s prirodom iz urbane svakodnevice. Promijenjeni odnos urbanih stanovnika prema prirodi pokrenuo je rasprave o posljedicama te promjene koje su se razvijale od konceptata *zaštite prirode*, preko *očuvanja prirode*, prema *kontroli okoliša* do trenutno često korištenih pojmova *održivog razvoja* i *klimatskih promjena*. U današnjim raspravama o održivom razvoju, načelno su relevantni svi aspekti društva: od etičkog pristupa, gospodarstva i globalnih odnosa do osobne potrošnje i stila života (ibid.: 31). Istovremeno s promjenama koncepcija odnosa prema prirodnim vrijednostima, oblikovale su se različite perspektive okolišnog obrazovanja koje Öhman i Sandell smještaju u tri tradicije: tradicija utemeljena na činjenicama, normativna (utemeljena na pravilima) i pluralistička tradicija. Dok prva pristupa ekološkim problemima unutar postojećeg gospodarskog sustava stavljajući fokus na širenje prirodoslovnog znanja u javnosti, a druga traži radikalnu promjenu sustava kroz alternativne načine života, pluralistička tradicija okolišnog obrazovanja probleme okoliša i održivosti vidi kao ideološki sukob između različitih vrijednosti, pristupa i interesa (ibid.: 34-35). Studije otvorenih prostora doprinose pluralističkoj tradiciji okolišnog obrazovanja kroz proučavanje izravnih susreta ljudi i okoliša polazeći od pretpostavke da veze između održivog razvoja, mobilnosti i prostornih odnosa mogu imati dublje značenje u smislu demokracije:

„Iz demokratske perspektive, percepcije, motivacija i inicijative opće javnosti presudne su za dugoročno prihvaćanje i učinak politike zaštite okoliša. Ovdje osobna iskustva u krajoliku igraju važnu ulogu – osobni odnosi prema krajoliku daju ekološke reference na ovisnost ljudi o okolišu i na to kako bismo se na odgovoran način trebali nositi s onim što je *uobičajeno* tako da se može stvoriti održivija budućnost.“ (ibid.: 38)

Otvoreni prostori se kroz ove studije promatraju u dva smisla: 1) kao ideološki prostori u kojima se ljudi aktivno ili pasivno uključuju u svoju okolinu i 2) kao sredstvo učenja i razmišljanja. Ovako shvaćeni, otvoreni prostori su sačinjeni od brojnih društvenih grupa koje ga koriste u različite svrhe, uključujući rekreaciju, terapiju, obrazovanje, rad s mladima, socijalni rad i razvoj

poslovanja. Kao posljedica, „različite tradicije na otvorenom pojavile su se ne samo u odnosu na specifične geografske krajolike, već i kao posljedica određenih kulturnih, društvenih i političkih konteksta (Humberstone, Brown i Richards 2003: 7). Iz ovog razloga su u proučavanju aktivnosti na otvorenom ključna multidisciplinarna i interdisciplinarna istraživanja temeljena na kvantitativnim i kvalitativnim metodama različitih znanstvenih tradicija.

2.2. Tijelo, hodaње, krajolik i mjesto

Studije otvorenih prostora u središte istraživanja i vlastite metodologije stavljaju *iskustveno učenje* koje, sa sviješću o višesložnosti pojmova *iskustvo* i *učenje*, definiraju holistički:

„Iskustveno učenje se pojavljuje kada je iskustvo središnji temelj i poticaj za učenje kao proces stvaranja smisla koji aktivno i refleksivno uključuje unutarnji svijet učenika kao cjelovite osobe (tjelesni, intelektualni, emocionalni i duhovni) sa zamršenim, promjenjivim izvanjskim ljudskim okruženjem (okoliš, priroda, mjesto, društveno, kulturno, političko, kozmos)“ (Beard 2016: 428)

Ova definicija sugerira potrebu za širim multidisciplinarnim razumijevanjem tijela, emocija i procesa stvaranja značenja u fizičkom prostoru i društvenom kontekstu. U ovom pogledu, studije otvorenih prostora se oslanjaju na teorijske koncepte i metodologiju osjetilne antropologije te antropologije mjesta i prostora kroz fenomenološki pristup i studije afekta.

Antropologija osjetila usmjerena je na proučavanje kulture kao osjetilno doživljenog i posredovanog poretka (Bagarić 2014: 15). Unutar antropologije osjetila postoje dvije temeljne struje: tradicionalna koja promišlja *o tijelu* i osjetilna antropologija koja promišlja *kroz tijelo* te je usmjerena na osjetilno iskustvo kao sredstvo spoznaje (Bagarić 2011: 88). U fenomenološkoj filozofiji Mauricea Merleau-Pontyja, percepcija ujedinjuje naša iskustva u jedan jedinstveni svijet, *senzorij*, koji obuhvaća cjelokupni sustav tjelesnih osjetila i osjetilnih podražaja te kognitivne funkcije uma (1990: 272). Filozof Edward S. Casey naglašava da se ne radi o dualnom procesu, već se percepcija uma i tijela odvija simultano, stoga je koncept ljudskog tijela važno shvatiti kao funkcioniranje cjelokupnog ljudskog organizma koje se kreće, osjeća i razmišlja (1996: 18). Kulturnoantropološki koncept *afekta* nadovezuje se na ovako shvaćeno tijelo te označava proces stvaranja odnosa između tijela i svih elemenata okoline u međusobnoj interakciji (Škrbić Alempijević, Potkonjak i Rubić 2016: 65). Pritom je važno naglasiti da afekt ne podrazumijeva jednosmjernu uzročno-posljedičnu vezu između podražaja i reakcije na podražaj, već *međudnos* različitih čimbenika koji bivaju u zajedničkom vremenu/prostoru i djeluju jedni na druge (ibid.). Uključivši afekt u promišljanje tijela, možemo reći da fenomenološku paradigmu *otjelovljenja*

(eng. *embodiment*) koja implicira integraciju uma i tijela, nadopunjuje paradigma *umještanja* (eng. *emplacement*) sugerirajući osjetilnu međupovezanost tijela, uma i okoliša (Howes 2005 prema Pink 2009: 25). Antropologinja Sarah Pink stoga predlaže osjetilnu etnografiju (eng. *sensory ethnography*) koja u obzir uzima odnose između tijela, uma te materijalnosti i senzorijske okoline (2009: 25). Polazište ovakve etnografije je „iskustveno, znajuće i umješteno tijelo“ (ibid.), pri čemu *tijelo* podjednako podrazumijeva kazivače i etnografe.

Proizašlo iz osjetilne antropologije, istraživanje hodanja se pokazalo plodonosnim u otkrivanju veza između tijela, okoliša i društvenog života koju antropolozi Tim Ingold i Jo Lee Vergunst (2008) interpretiraju kao intenzivno iskustvo otjelovljenja utemeljeno u društvenom odnosu između hodača i okoline. Stoga nije samo istraživanje hodanja poticajno u kulturnoantropološkom interesu za afektivnu atmosferu prostora, već i samo hodače tijekom istraživanja.

Počeci ovog *zaokreta ka hodanju* sežu u romantizam kada se šetnja selom doživljavala kao način ponovnog otkrivanja estetskih i moralnih vrijednosti izgubljenih brzom industrijalizacijom i urbanizacijom. Hodanje je omogućilo pojedincu da kroz šetnju stvara sebe i razmisli o svojoj ulozi u svijetu (Abram i Bajič 2022: 115). Među prvim koji prepoznaju važnost hodanja u antropološkim istraživanjima su Marcel Mauss koji se u svom eseju *Tehnike tijela* iz 1934.god. pri opisu kretanja služio pojmom *habitus*, te Pierre Bourdieu koji je 1977.god. u svojoj teoriji prakse koristio isti pojam, no drugačije ga razumijevao (Vergunst i Ingold 2008: 2). Mauss je tijelo i načine kretanja shvatio kao materijalna sredstva reprezentacije, odnosno kao objekte kolektivnog subjekta - društva. Bourdieu odbija ovu dihotomiju subjekta i objekta te smješta *habitus* u prostor aktivnog djelovanja tijela u vlastitoj okolini. Način hodanja, ovako shvaćen, ne izražava samo misli i osjećaje koji su oblikovani kulturnim normama, već je sam po sebi način razmišljanja i osjećanja te se kroz praksu hodanja kulturne vrijednosti neprestano generiraju i reproduciraju (Bourdieu 1977 prema Vergunst i Ingold 2008: 2).

Ingold i Vergunst smatraju da se odnos hodanja i kulturnih oblika može promatrati i u suprotnom smjeru tvrdeći da su razmišljanje i osjećanje načini hodanja (2008:2). U ovom smislu, hodače se tumači šire nego što je uobičajeno, kao „razmišljanje u pokretu“ koje ne označava vanjski kontakt između subjektivnih stanja uma i objektivnog materijalnog svijeta, nego stvaranje vlastitog puta kroz svijet informacija u pokretu koji rezonira s kretanjem drugih oko nas i koji nema ni ishodišnu točku ni konačno odredište. „Dakle, ne samo da hodamo jer smo društvena bića, mi smo također društvena bića zato što hodamo. (...) Stoga nam pažljiva etnografska analiza hodanja može pomoći da promislimo što zapravo znači biti društven“ (ibid.:2). Hodanje možemo promatrati kao iskustvo koje povezuje kolektivne narative sa stjecanjem osobnog znanja, potvrđivanjem stvarnosti prošlosti u sadašnjosti, kontinuirano uspostavljajući odnos između

mjesta, priča o mjestu i svih bića koja koriste lokalitet (Legat 2008: 35). Hodanje u ovom kontekstu može tumačim kao *afektivno kretanje* jer ono predstavlja dijalog sa svijetom; jedno je oblikovano drugim. Kao što Tim Ingold primjećuje: „Kroz hodaње su krajolici utkani u život, a životi su utkani u krajolik, u procesu koji je kontinuiran i beskrajan“ (2004: 333).

Istraživanje različitih krajolika kroz hodaње pruža prilike za kinestetički i dubinski angažman s njima (Edensor 2000) koji pretvara krajolik od puke pozadine cijenjene samo zbog svojih estetskih kvaliteta u nešto što je živo, dinamično i razvija se te se otkriva kao mjesto kulturnih praksi (Ingold 2000), sjećanja i mašte. Ovaj oblik angažmana omogućuje istraživanje značenja i priča koji se mogu iščitati iz krajolika kroz afekt i emocije koje on izaziva. Afekt pritom označava fenomen koji prethodi emocijama, dok je emocija „kulturni i osobni izričaj i odraz afekta“ (Frykman i Povrzanović Frykman 2016 prema Škrbić Alempijević, Potkonjak i Rubić 2016: 69). Istraživanje afektivnih krajolika i uvid da su emocije uvijek društveno konstruirane temeljne su ideje za etnografiju prostora i mjesta koja istražuje stvaranje značenja kroz osobno iskustvo (Low 2017:145). Svako iskustvo, interpretacija ili razumijevanje krajolika je problematično jer prkosi univerzalističkoj perspektivi otkrivajući višestranе odnose između individualnog, kulturnog i društvenog (Coates et al. 2008: 73).

Koncept krajolika razvio se u kontekstu likovne umjetnosti u kojoj je predstavljao idealni ili zamišljeni svijet kroz prizore prirode. Eric Hirsch u uvodu zbornika *Antropologija krajolika* naznačuje kako od samih početaka promišljanja o krajoliku, njegovo značenje se temelji na odnosu običnog svakodnevnog života i idealnog zamišljenog života (2003:2-3). Ovako definiran, krajolik otkriva prvi plan i pozadinu društvenog života – „ono što jesmo“ i „ono što bismo mogli biti“ (ibid.). Hirsch pripisuje krajoliku značenje *mogućnosti* (eng. *potentiality*) upravo zbog njegove povezanosti s onime što se nalazi izvan mjesta svakodnevnog života kojem pripisuje značenje *stvarnosti* (eng. *actuality*); krajolik je fizički prostor koji se može ispuniti idealima, željama i značenjem (ibid.: 4-5). On je veza između stvarnosti i mogućnosti ljudskog iskustva u bilo kojem kulturnom kontekstu i, tako doživljen, krajolik u interpretaciji postaje *kulturni proces* (ibid.: 4-5), suprotno predodžbi statičnog prizora prirode. Neodvojiv od koncepata mjesta i prostora, unutarnjeg i vanjskog, slike i reprezentacije, krajolik nikada nije konačan, već u neprekidnom nastajanju u međusobnim odnosima tih koncepata koji su ovisni o kulturnom i povijesnom kontekstu (ibid.:23).

Kroz različita istraživanja i interpretacije krajolika, koncept *mjesta* i njegove specifičnosti dolaze do izražaja, kao i važnost odnosa između hodaња i načina na koji upisujemo značenja u prostor. Antropološka analiza ovih tema oslanja se na fenomenološko razumijevanje mjesta kao procesa, stoga je *stvaranje mjesta* prikladni analitički okvir koji podrazumijeva pretvaranje

fizičkih prostora u „značenjska, simbolička mjesta kroz društvene, kulturne, tjelesne, emocionalne, teološke, ideološke, praktične i druge dimenzije“ (Čapo i Gulin Zrnić 2011: 14). *Mjesto* predstavlja „kulturno značenjski prostor“ koji uključuje „geografsku situiranost i/ili fizičku usidrenost društvene akcije i simboličku dimenziju odnosa ljudi prema prostoru i ljudi u prostoru međusobno“ (ibid.: 27). U fenomenološkom pristupu se naglasak stavlja na tjelesno, perceptivno, senzorno i interaktivno pa se mjesta mogu poimati kao *otjelovljeni prostori* koji povezuju „mikroanalize pojedinačnih tijela i stvaranja mjesta s makroanalizama društvenih, ekonomskih i političkih sila“ (Low 2017: 94). Spajanje tijela i prostora u konceptu mjesta podrazumijeva da tijela istovremeno stvaraju mjesto i stvorena su njime. Stvaranje mjesta, kada ga interpretiramo na ovaj način, omogućava komuniciranje, osporavanje i transformiranje postojeće društvene strukture. Antropologinja Setha Low razlikuje dvije perspektive procesa stvaranja mjesta: *društvenu proizvodnju prostora* koja se odnosi na značenja stvorena i reproducirana materijalnim oblikovanjem prostora, te *društvenu konstrukciju prostora* koja je “stvarna transformacija prostora – ljudskim društvenim razmjenama, sjećanjima, predodžbama i svakodnevnim korištenjem materijalnog okružja – u prizore i radnje koji nose simboličko značenje” (2006). U tekstu *Pomišljanje urbanih parkova*, Low, Taplin i Scheld propituju odnose moći između različitih kulturnih praksi i vrijednosti u javnim parkovima i na mjestima baštine (eng. *heritage sites*) te njihove društvene proizvodnje. Autori ističu važnost prepoznavanja kulturne održivosti u upravljanju i planiranju velikih urbanih prostora koja se potiče razumijevanjem odnosa između povijesti, kulturnih vrijednosti i načina korištenja tih prostora (2005: 8-9).

2.3. Kultura planinarenja na Medvednici

U istraživanju *kulture planinarenja na Medvednici*, potrebno je pronaći prikladan analitički okvir za svaki element navedene teme: kulturu, planinarenje, Medvednicu, čak i prijedlog „na“ koji označava odnos prethodnih elemenata. U kontekstu studija otvorenih prostora, planinarenje se može promatrati kao aktivnost na otvorenom koja otvara mogućnost nadilaženja jaza između koncepata „prirode“ i „društva“. Planinarenje je oblik rekreacije koji istovremeno podrazumijeva razonodu i iskustveni doživljaj okoliša, stoga je potencijal te aktivnosti u razvijanju pozitivnih ekoloških stavova i ponašanja kroz značenjski odnos pojedinca i planine.

Kulturnoantropološko istraživanje odnosa između planinara i Medvednice odvija se kroz razumijevanje tijela (planinara), kretanja (planinarenja) i prostora (Medvednice) unutar procesa stvaranja značenja koja u konačnici oblikuju kulturu planinarenja. Ovim radom istražujem kako se planinarenje ostvaruje kao proces otjelovljenja, integrirajući tjelesno i kognitivno, te umještanja,

stvarajući poveznicu između tijela i okoliša. Planinari otjelovljenom i umještenom praksom planinarenja upisuju određena značenja u prostor Medvednice pretvarajući je u simboličko mjesto - koja su to značenja također je pitanje kojim se bavim u ovom radu. Promatrajući kulturu planinarenja kao jedan od mnogih čimbenika društvene konstrukcije Medvednice, istražujem ulogu planinarenja u oblikovanju kulturnog identiteta Medvednice kao Parka prirode čiji je cilj podjednako očuvati prirodne i kulturne vrijednosti.

Svi elementi istraživačke teme – kultura, planinarenje, Medvednica kao mjesto – se za potrebe kulturnoantropološke analize tretiraju kao zasebni pojmovi, no u stvarnosti se ostvaruju kao međudjelujući procesi te je samo u njihovoj sinergiji moguće uistinu doživjeti kulturu planinarenja na Medvednici.

3. Metodologija

U istraživanju planinarenja na Medvednici, metodološki sam se pokušala približiti temi istraživanja što više te uključiti tjelesne, emocionalne i diskurzivne kategorije spoznaje što metode kulturne antropologije u velikoj mjeri omogućuju. Sa ciljem uključivanja lokalne povijesti, kolektivnih predodžbi i pojedinačnih iskustava u prikupljanju građe, koristila sam više metoda čiji su se različiti pristupi često preklapali i nadopunjavali. Etnografsko istraživanje je provedeno u ožujku, travnju i svibnju 2023. godine, a u njemu sam se služila metodom promatranja sa sudjelovanjem, hodajućom etnografijom i autoetnografijom, polustrukturiranim intervjuima te analizom časopisa *Hrvatski planinar*.

Moj osobni odnos s temom ovog istraživanja je cjeloživotan s obzirom na to da je Zagreb moj rodni grad, a planinarski izlet na Medvednici običaj provođenja slobodnog vremena usvojen još u djetinjstvu. Prije pojave mog istraživačkog interesa za kulturu planinarenja na Medvednici, planinarski izlet na Sljeme je za mene bio samorazumljiv i automatiziran dio života, u pozadini neizgovorene pretpostavke „Svi Zagrepčani idu na Sljeme i znamo zašto to volimo“. Tek kada sam se zapitala tko zapravo ide na Sljeme i zašto oni koji idu vole taj običaj, stvorila sam novu osobnu poziciju iz koje sam ova pitanja krenula istraživati u širem kontekstu. Kroz postupak *autokulturne defamilijarizacije* moj istraživački „otklon od vlastitoga“ bio je na kognitivnoj razini, a ne prostornoj ili djelatnoj (Gulin Zrnić 2006: 85). Istovremeno, „inkorporiranjem osobnoga u istraživačko“ (ibid.: 87), oslonila sam se na vlastito iskustvo i osobnu povijest u pokušaju dubljeg razumijevanja teme istraživanja.

Planinarenje je u ovom istraživanju istovremeno tema i glavna istraživačka metoda pri čemu polazim od teorijske ideje da je hodanje oblik znanja (Ingold i Vergunst 2008) i habitusa (Bourdieu

1977) te vrsta iskustvenog učenja na koje studije otvorenih prostora stavljaju naglasak. Moj pristup je u ovom pogledu fenomenološki jer u središte pozornosti stavljam iskustvo, tijelo i bivanje u prostoru (Škrbić Alempijević, Potkonjak i Rubić 2016: 15). Terenski dio istraživanja sam započela trodnevnom planinarenjem na planinarskoj stazi 1M, takozvanoj „transverzali“, koja prolazi cijelom dužinom Medvednice, sa ciljem da duljim boravkom na terenu te kontinuiranim kretanjem njegovim prostorom ostvarim bolji uvid u njegove specifičnosti i odredim uži fokus daljnjeg istraživanja. Kasniji odlasci na teren bili su jednodnevni izleti vikendom na najposjećenijim stazama Medvednice (Leustekova staza, Bikčevićeva staza, poučna staza Miroslavec) koje vode do još posjećenijih planinarskih domova, ugostiteljskih objekata i odmorišta (Stara lugarnica, Puntijarka, Kraljičin zdenac) te do vrha Medvednice – Sljemen. Ove staze i lokacije sam odabrala zbog njihove popularnosti među Zagrepčanima danas i najdugotrajnije povezanosti uz planinarsku tradiciju na Medvednici. Neposredno nakon povratka s terenskih izleta, pisala sam pojedinačne autoetnografije u kojima sam pokušala što detaljnije zabilježiti vlastite doživljaje, narative i sjećanja pritom ih analizirajući iz novostvorenog istraživačkog otklona od vlastitoga. Proces pisanja autoetnografije omogućio mi je bolji uvid u odnos moje emske pozicije kao zagrebačke planinarke i etnske pozicije kao istraživačice iz kojih proizlaze različite razine znanja podjednako zastupljene u ovom radu. Autoetnografske bilješke sam koristila kao dio građe čime sam uključila osobno iskustvo u analizu različitih individualnih iskustava kroz postupke etnografije pojedinačnog „kojima se, kroz prizmu pojedinaca, njihovih akcija i stavova, ocrtava mreža društvenih pozicija i odnosa“ (Abu-Lughod 1991 prema Škrbić Alempijević, Potkonjak i Rubić 2016: 16).

Na pojedine izlete sam odlazila sama te tijekom njih više usmjerila pažnju na okolinu i odnos svog unutarnjeg stanja i okoliša, za razliku od izleta u društvu na kojima je istraživački fokus bio na intersubjektivnim odnosima i iskustvu mojih suputnika. Prilikom potonjih sam koristila metodu hodajućeg intervjua koja se pokazala višestruko plodonosnom s obzirom na temu istraživanja. Sugovornici su bili u poziciji da kroz življeno iskustvo planinarenja na Medvednici govore o njemu što je intervju obogatilo značenjima, a zajednička aktivnost planinarenja ublažila je efekt odnosa moći istraživač-kazivač te su sugovornici opuštenije i spontanije iznosili svoja razmišljanja u usporedbi sa statičnim intervjuima, što su mi pojedinci i samostalno potvrdili: „Dok smo sjedile sam više razmišljala, a dok hodamo mi sve samo dolazi. Definitivno sam opuštenija i bliže sebi ako sam u nekom pokretu, to mi nekako prirodno dolazi“ (M.I.). U istraživanju planinarenja kao tjelesne i umještene prakse, hodajući intervjui su mi omogućili aktivno sudjelovanje u promatranoj praksi tijekom zajedničkog bivanja u dijeljenom fizičkom okolišu sa sugovornicima što Sarah Pink naziva „osjećanjem sa sudjelovanjem“ (eng. *participant sensing*) (2009: 67).

Intervjui koje nije bilo moguće provesti tijekom planinarenja, bili su polustrukturirani intervjui uz obiteljske fotografije mojih sugovornika s planinarskih izleta na Medvednici. Fotografije su služile kao pomagalo u prisjećanju i često su usmjeravale teme razgovora koji bi ubrzo poprimili emotivni ton stoga su se u tom pogledu pokazale vrlo korisnim elementom ove metode. Za razliku od hodajućih intervjuova u kojima se istraživanje temeljilo na aktivnom i dvosmjernom procesu razmjene misli između sugovornika i mene, u statičnim intervjuima uz fotografije sam pokušala što manje intervenirati u sugovornikove procese prisjećanja, asocijacija i pripovijedanja te sam tek djelomično strukturirala razgovor nudeći teme u obliku pojedinačnih riječi ili kratkih rečenica, često ih ne dovršavajući kako bih potaknula sugovornike da to učine sami (primjerice „Planinari na Medvednici su oni koji...“).

Od ukupno sedam sugovornika, petero čine članovi moje obitelji, prijatelji i poznanici, a dvojica sugovornika su članovi planinarskih organizacija s kojima nisam imala ranije uspostavljeni odnos. Različite razine međusobnog poznanstva pružale su mi širi uvid u pojedine teme zajedničke svim intervjuima; sugovornici s kojima imam bliski odnos lako su mi približili emotivne aspekte svojih planinarskih iskustava i bez zadržke dijelili svoja intimna sjećanja, dok su razgovori s ostalim sugovornicima bili fokusirani više na općenite nego pojedinačne značajke planinarskih aktivnosti pružajući pogled na širi društveni kontekst kulture planinarenja. Karakterističan za sve intervjuje bio je preliminarni neformalni razgovor u kojem sam u kratkim crtama sugovornicima izložila svoja istraživačka pitanja što im je omogućilo da u vremenu prije službenog intervjuva započnu procese razmišljanja i prisjećanja zbog čega su intervjui bili slojevitiji u temama i osobnim uvidima od inicijalnih susreta s istim pitanjima.⁵

Uz navedene metode koje proizlaze iz etnografije pojedinačnog i fenomenološkog pristupa terenskom istraživanju, služila sam se analizom diskursa koristeći kao građu časopis *Hrvatski planinar* čiji su brojevi od 1898. godine, kada je počeo izlaziti, do danas dostupni na mrežnoj stranici Hrvatskog planinarskog saveza.⁶ *Hrvatski planinar* najstariji je hrvatski časopis iz područja tjelesne kulture i jedan od najstarijih europskih planinarskih časopisa.⁷ Ovaj dio građe pružao mi je uvid u svijet organiziranog planinarenja, odnosno planinarstva u Hrvatskoj o kojem prije istraživanja nisam imala mnogo znanja, te mi je omogućio da odgovore na neka istraživačka pitanja sagledam u širem povijesnom kontekstu i uočim razvoj pojedinih fenomena kroz vrijeme.⁸

⁵ Svi intervjui su, uz pristanak sugovornika, bili snimljeni diktafonom i kasnije transkribirani. Sugovornici su pristali na korištenje dijelova intervjuva za potrebe ovog rada te dopustili navođenje inicijala njihovih imena prilikom citiranja. Citate jednog sugovornika iznimno navodim po njegovoj ulozi u planinarskoj organizaciji (planinarski vodič) prema dogovoru s njim.

⁶ <https://www.hps.hr/hrvatski-planinar/svi-brojevi/> (pristup 11.06.2023.)

⁷ <https://www.hps.hr/hrvatski-planinar/o-casopisu/> (pristup 11.06.2023.)

⁸ *Hrvatski planinar* okuplja različite tekstove: putopisne, književne i dokumentarne priloge, stručne članke, izvješća, zapisnike i druge informacije o radu Hrvatskog planinarskog saveza i udruga članica HPS-a. U ovom radu neke od

Smatram važnim za istaknuti da su autori analiziranih tekstova u časopisu planinari; nadalje, svi moji sugovornici se u određenoj mjeri smatraju planinarima, a i moja je istraživačka pozicija neodvojiva od vlastitog planinarskog identiteta. Iz ovog razloga se analiza prikupljene građe temelji na opisima kulture iznutra, odnosno iz perspektive planinara. Građa je prožeta emotivnim narativima koji često vode do vrijednosnih sudova i idealizacije kulture planinarenja što može predstavljati ograničenje kulturnoantropološkoj analizi, no istovremeno pruža veliki potencijal u interpretaciji značenja koja ovu kulturu oblikuju. Zato vlastite i tuđe afektivne procese inkorporiram u sve dijelove istraživanja polazeći od pretpostavke da se „kultura sama, ključno područje interesa naše discipline, otkriva kroz svoju afektivnu dimenziju“ (Škrbić Alempijević, Potkonjak i Rubić 2016: 75).

4. Tko je „pravi“ planinar?: kulturnoantropološka analiza planinarenja

Na samom početku ovog istraživanja, među prvim istraživačkim pitanjima kristaliziralo se pitanje planinarskog identiteta: tko su uopće planinari na Medvednici i što je to što nekoga čini planinarom? Kroz odgovore na ova pitanja od strane mojih sugovornika i čitajući brojne definicije planinara u časopisu *Hrvatski planinar*, pokušala sam prepoznati istaknute i ponavljajuće motive te izdvojiti ključne kategorije značenja kojima se oblikuje identitet planinara.

Kako je u prethodnom poglavlju već istaknuto, ovim istraživanjem zahvaćam emsku perspektivu istražujući identitet planinara i kulturu planinarenja iz perspektive onih koji se smatraju pripadnicima te kulture. Među planinarskim predodžbama o identitetu planinara, treba razlikovati dvije razine definicije: na prvoj se pojam *planinara* programatski oblikuje od strane Hrvatskog planinarskog saveza (kao i međunarodnih planinarskih udruženja) i predstavlja ono što bi planinari prema svjetonazoru planinarstva *trebali biti*. U ovom smislu, koristi se sintagma *pravi planinar* čije značenje opisuje ciljeve, ideale i namjere djelovanja planinara. Na drugoj razini definicije, osobni stavovi i uvjerenja pojedinačnih planinara oblikuju predodžbe o planinarima kakvi *zbilja jesu*. Ova razina zahvaća senzibilitet, uvjerenja i načine razmišljanja koji su specifični za planinare. Ako promatramo ove dvije razine identifikacije planinara kao komplementarne, one otkrivaju odnos vrijednosti, uvjerenja i interpretacija značenja planinarskih praksi koji čini kulturu planinarenja.

njih tretiram kao kazivanja zbog njihovog refleksivnog tona, dok stručne članke i izvješća koristim kao ostalu literaturu te ih tako i navodim u tekstu. Časopis je od 1949. do 1991. godine izlazio pod nazivom *Naše planine*, stoga ga tako navodim prilikom referiranja na brojeve časopisa izdane tih godina.

Sugovornici koji su članovi planinarskih organizacija, planinare prvenstveno opisuju kao ljude organizirane u planinarskim društvima koji imaju određenu planinarsku edukaciju i naviku redovito odlaziti na planinarske izlete u organiziranim grupama. Unatoč ovoj definiciji, kroz istraživačke razgovore se u detaljnijem opisu planinara rijetko koja karakteristika direktno i nužno povezivala uz službenu planinarsku organizaciju. U člancima časopisa *Hrvatski planinar*, najistaknutija odlika pravog planinara je poštivanje kodeksa planinarske etike koji je opisan kao „skup nepisanih iskustvenih pravila ponašanja koja se osnivaju na humanizmu, poštenju, drugarstvu i altruizmu, a odraz su ljudskih kvaliteta svakoga pojedinca“ (Poljak 2012: 60). Prema ovome, svaki član planinarskog društva nije nužno i *pravi* planinar ako ne poštuje planinarski kodeks, a osoba koja planinari i svojim ponašanjem u planini odgovara navedenoj definiciji, nije neophodno i član formalne planinarske organizacije. Činjenicu da se kulturni identitet planinara ne oblikuje prema vanjskim obilježjima poput članstva u određenoj udruzi, potvrđuje i nepostojanje hijerarhije u vrednovanju planinara prema njegovim mjerljivim uspjesima, kao što su visina vrha na koji se popeo i broj planina koje je posjetio. Prostor Medvednice posebno ističe ove nijanse u određenju planinara jer se Medvednica smatra jednom od najblažih planina u Hrvatskoj i dostupna je velikom broju ljudi različite fizičke spremne ili planinarskog iskustva. Na njezinom primjeru se mogu jasnije izdvojiti planinari od ne-planinara prema odrednicama planinarskog identiteta koje nisu povezane uz zahtjevnost uspona, kao što to ilustrira iskaz jedne moje sugovornice:

„Ja bih rekla da ljudi koji hodaju od dna do vrha Medvednice svaki vikend jesu planinari. Ne bih to umanjivala jer sam ja hodala po Risnjaku, Velebitu, Durmitoru. (...) Kad ja za sebe gledam što bi mi bio planinarski pothvat, sigurno to ne bi bio uspon po Leustekovoj stazi do Sljemen, ali vjerujem da nekima jest i uopće se ne želim postavljat' iznad, kao da to nisu pravi planinari. Svatko ima neki svoj gušt. Ima dedeka koji ni nemaju auto ili mogućnost otić' negdje dalje i oni su uredno svaku nedjelju na Medvednici i jesu pravi planinari. Isto tako stvar je mentaliteta - oni mogu biti pravi planinari, a da se ne maknu od Medvednice, dok ima ljudi koji odu turistički na Biokovo i Velebit pa nemaju pojma o planinarskom bontonu.“ (M.I.)

Planinarom se, dakle, ne postaje određenim postignućem i statusom u planinarskoj organizaciji, već specifičnim svjetonazorom i odnosom prema planinarenju.

Planinari se ne identificiraju samo onime što jesu ili žele biti, već i opisom karakteristika drugih posjetitelja Medvednice od kojih se razlikuju. Planinari druge društvene grupe s kojima se susreću na zajedničkim prostorima (planinarskim stazama i planinarskim objektima), nazivaju *izletnicima* ili, ako žele umanjiti njihovu pripadnost tim prostorima, *turistima*. Glavna kulturna razlika između

planinara i izletnika, odnosno turista je *način kretanja* Medvednicom iz kojeg proizlazi specifičan odnos prema prirodi, prostoru, sebi i drugima. Planinari turiste opisuju kao one posjetitelje koji na Medvednicu dolaze žičarom ili automobilom te ne ostvaruju nijednu razinu odnosa s okolinom koje planinarenje kao kretanje podrazumijeva. Izletnici, s druge strane, mogu i ne moraju prakticirati planinarenje kao oblik kretanja na Medvednici, no ne pripisuju mu ista značenja kao planinari. Razlika u značenjima upisanim u prostor planine kroz prakse kretanja je osnovna razlika između planinara i izletnika/turista. Zbog ove raznovrsnosti značenja, postoji više načina stvaranja simboličkog *mjesta* na Medvednici, među kojima analiziram *planinarsko stvaranje mjesta*. Pravi planinar tako je definiran specifičnim odnosom s Medvednicom koji se ostvaruje praksom planinarenja.

Iz ovog razloga, u fokus kulturnoantropološke analize kulture planinarenja stavljam različite međusobno isprepletene razine odnosa planinara i okoline koje dijelim na 1) odnos planinara prema aktivnosti planinarenja, 2) odnos planinara prema prostoru Medvednice i 3) odnos planinara prema drugima tijekom planinarenja. Prema ovoj podjeli su oblikovana poglavlja analize koja slijede.

4.1. Planinarenje kao proces umještanja i oblik znanja

Istaknuti da je planinar „onaj koji planinari“ isprva djeluje nepotrebnim, no u opisima planinara mojih sugovornika je ova izjava bila među prvim izdvojenim svojstvima planinara. *Onaj koji planinari* označava dvije važne odrednice: 1) sami čin i način planinarenja, a ne neki stalni skup karakteristika i 2) izbor hodanja kao načina kretanja na planini. Prvu odrednicu pokazuje odgovor mog sugovornika na pitanje smatra li se planinarom: „Sebe ne smatram. Jedno vrijeme bih se smatrao jer smo često išli“ (I.B.). Sličan uvid donosim i autoetnografski:

„Ne bih se opisala kao planinarka na nekoj općenitoj razini svog identiteta, ali se osjećam kao planinarka za vrijeme planinarenja. Ne osjećam se kao uljez ili amater među drugim planinarima.“ (autoetnografija)

Planinarski identitet se oblikuje unutar same aktivnosti planinarenja i neodjeljiv je od konkretnog vremena i prostora planinarskog izleta zbog čega ga interpretiram kroz prizmu *umještenosti*. Casey definira mjesto kao temeljnu formu otjelovljenog iskustva i „snažnu fuziju prostora, vremena i sebstva“ (1996). Ako su planinari oni koji planinare, njihov identitet se temelji na njihovom otjelovljenom bivanju na planini i stvaranju simboličkog mjesta na njenom fizičkom prostoru.

Planinarenje po svojoj definiciji podrazumijeva kretanje snagom vlastitih nogu radi osobnog užitka, stoga planinare opisuje i svjestan izbor takvog kretanja kao izvora specifičnog zadovoljstva i ostvarivanja smisla izleta, a ne samo načina dolaska do cilja. Hodanje je za planinara samo po sebi cilj. Riječima moje sugovornice:

„Planinari su planinarili, hodali. Nekad, ako smo dugo ostali, smo znali otići žičarom dolje. U principu su planinari hodali. Nije poanta bila ići žičarom, to je već bilo turistički, a ne planinarski.“ (Đ.V.)

Bourdieu je u prostor aktivnog angažmana tijela u vlastitoj okolini čvrsto smjestio *habitus* koji opisuje kao „subjektivni, ali ne i individualni sustav internaliziranih struktura, shema percepcije, koncepcija i djelovanja zajedničkih svim članovima iste grupe“ (1977: 86). Način hodanja, odnosno planinarenje ne izražava samo već usvojeni *habitus* planinara; ono je samo po sebi oblik stvaranja kulturnih vrijednosti koje u nastavku analize povezujem uz planinarski kulturni identitet.

Iskusnijim planinarima, planinarski izlet na Sljeme je vrsta blagog treninga i vraćanje poznatim stazama za razliku od izazovnijih planinarskih poduhvata na novim terenima, dok su planinarima početnicima, izletnicima i obiteljima s djecom medvedničke staze dovoljno pristupačne i blage da na njima iskuse planinarenje bez suvišne organizacije ili rizika. Zbog neposredne blizine gradu i blagog nagiba na zagrebačkoj južnoj strani, Medvednica je postala omiljena destinacija planinarskih izleta velikom broju građana, ne samo planinarima kako su definirani u ovom radu. Ipak, planinarenje čini samo jednu razinu identiteta Medvednice kao mjesta rekreacije i izletništva koje uključuje raznovrsne prakse kretanja (žičarom, autobusom, osobnim automobilom, biciklom, motorom). Među različitim vrstama izleta i mobilnosti, hodaње od podnožja do vrha se smatra izvornim i tradicionalnim oblikom izleta na Sljeme. Praksa planinarenja akumulira kulturne vrijednosti na prostoru Medvednice tijekom dugog vremenskog razdoblja kao aktivnost koja stvara odnos između ljudi i planine. Setha Low taj odnos naziva *privrženošću kulturnom mjestu* koja se posebno razvija na mjestima čiji je kulturni značaj stvoren kroz stalnu upotrebu i ulogu u stvaranju sjećanja (2017: 15). Prisjećajući se izleta kroz pedesete i šezdesete godine prošlog stoljeća, jedan sugovornik navodi kako je bilo izletnika koji bi do Sljemena došli žičarom ili automobilima, no „zagrepčanski bi bilo čak od kuće pješice. Ide se hodat, kaj bum se vozil? U vrijeme mog mladenaštva si mogla vidjet ljude u gradu s pumpericama, gojzericama, ruksakom. Možda je došao *četnaesticom* pa sad ide doma“ (I.B.). Kulturne vrijednosti su često izražene kao vrijednosni sudovi ovisno o tome kako rezoniraju sa stavovima pojedinca ili grupe u danom trenutku (Low 2017: 15). Hodanje je, među planinarima, jedini „ispravni“ oblik izleta na Sljeme jer se samo hodaњem postiže očekivana vrijednost.

Hodanjem planinarskim stazama do vrha se stvara posebno planinarsko iskustvo koje se očituje u promijenjenom doživljaju vlastitog identiteta i tijela, stjecanju znanja i stvaranju emotivnog odnosa s planinom. U građi su se pojavljivali različiti opisi promijenjenog osjećaja vlastitog identiteta tijekom i nakon planinarenja. Pričajući o tome kako doživljavaju sebe na planinarskom izletu, moji sugovornici su često radili razliku između *svakodnevno ja* i *planinarsko ja*. Ponekad su to bili narativi potpunog odmaka od svakodnevnog identiteta:

„Ti se taj tjedan (nakon izleta) osjećaš k'o čist drugi čovjek.“ (I.B.)

„Mnogi kažu kako odlaze nekuda da bi pobjegli od stvarnosti, kod mene je potpuno drugačije. Moja stvarnost su planine, šuma i priroda. Imam osjećaj kao da u radnom tjednu živim u nekoj vrsti paralelnog svemira, iluziji, i onda za vikend dolazim k sebi. Pronalazim svoje pravo ja, bilo da sam sama ili u društvu.“ (Samaržija 2017: 181)

Drugi su promjenu opisali kao intenziviranje i produbljivanje osjećaja samoga sebe:

„Osjećam se bolje, ali ne nužno drugačije kao ja. Ista ja, ali hodam uzbrdo. Samo sam ispunjenija kad se vratim dolje.“ (I.K.L.)

„Povratak prirodi“ kao način „povratka samome sebi“ dio je kolektivnog narativa karakterističnog za društvenu atmosferu koja generira odlazak u prirodu kao identitetsku značajku zdravijeg i smislenijeg života (Božić-Vrbančić i Đurin 2021), a njegove začetke iščitavam i u prvim brojevima Hrvatskog planinara:

„U prirodi se oslobađa okolišnog zbiljnog svijeta i osjeća se uzvišenije, idealnije čuvstvo, a kontrast uzvisina i nizina posebno snažno djeluje na nas. Uspinjući se na planinu, čuvstva postaju sve intenzivnija.“ (Lazar 1900: 125)

Ovaj citat ističe dimenziju promjene u osjećaju samoga sebe koja u svom izvoru izmiče kulturno-povijesnom kontekstu: osjetilnost tijela.

Kroz kazivanja se promjena unutarnjeg stanja ispreplitala s promijenjenim osjećajem tijela tijekom planinarskog uspona. Planinarenje kao vrsta hodanja podrazumijeva određeni fizički napor koji se manifestira ubrzanjem otkucaja srca, ubrzanjem disanja i boli u mišićima što mnogi koji nemaju planinarske navike teško povezuju s konceptom opuštanja u slobodno vrijeme.⁹ Ovo specifično „planinarsko opuštanje“ kroz fizički napor pokazuje se u ostvarivanju dublje razine

⁹ Ovu vrstu nerazumijevanja okoline dobro opisuje isječak članka Smilje Petričević iz Hrvatskog planinara (1980: 202): „Često nas ljudi pitaju: Zašto volite planine? Zar vam nije bolje sjediti kod kuće pored tople peći i grijati kosti, nego smrzavati se po planini? zar vam nije ljepše šetati se po gradu, sjediti u nekoj kavani, nego pentrati se po planini kao krdo divokoza? Što je to tako jako i snažno što vas vuče u planine? Što? Čemu? Zbog čega?“ i članka Željka Sabljica (2018: 160): „Često mi glavom prostruji baš to materino pitanje „Jel' ti potriiba, moj sinko?“ Je, mama, potriiba mi je. Da mi nije potriiba, ne bih se time ni bavio“.

otjelovljenja koje pruža odmak od zasićenosti kognitivnim procesuiranjem svijeta oko sebe koje je dominantno u svakodnevnoj rutini:

„Kada planinarim i kada mi postane fizički teško, pronalazim motivaciju za nastavak hodanja unatoč boli jer vjerujem da će trenutak dolaska na odredište biti još vrijedniji i pružiti mi više olakšanja. Što je taj kontrast izraženiji, moji osjeti su intenzivniji i osjećam se življe. Čak i za vrijeme napornog uspona ne doživljavam ga kao muku, već kao trud. Tada osjećam rad svog tijela, njegov pokret i snagu u njemu. Mogu bolje osjetiti kako sam fizički tu, kako mi se noge odguruju od tla, kako udišem punim plućima. Tek kada osjetim ove senzacije, osvijestim koliko ih rijetko osjećam u uobičajenoj svakodnevici.“
(autoetnografija)

Percepcija okoline, kako je tumače Merleau-Ponty (1990) i Casey (1996), uvijek se odvija kroz sve dimenzije sensorija, simultano uključujući tjelesno i kognitivno, stoga promijenjeni intenzitet osjetilnih podražaja tijekom planinarenja neminovno mijenja i kognitivne procese planinara. Kognitivni proces, dakle, ne ustupa mjesto osjetilnom, već poput njega mijenja svoju kvalitetu kojoj planinari pripisuju sposobnost novog strukturiranja vlastite stvarnosti na način koji im više odgovara:

„U glavi ti se vrte stvari na koje inače ne stigneš mislit. Stalno si opterećen nečim drugim. Za vrijeme hodanja imaš *brainstorm*, ali ne u naporu da se nešto odmah smisli, nego k'o da si daske posložiš u glavi.“ (I.B.)

„Ja sam gomilu puta od ljudi čuo, što je po meni malo krivo, da je jedina psihoterapija koja im treba planina. Ja se ne bih složio s time, ali da se ljudi opuste, mogu lakše neku svoju osobnu priču probaviti na planini - da, ima nešto u tome.“ (D.N.)

Ovaj odnos osjetila, misli i krajolika koji međusobno djeluju i utječu jedni na druge, otkriva afektivnu dimenziju planinarenja. Afekt je proces kojim se ti višesmjerni odnosi stvaraju; on ne nastaje u tjelesnoj ili kognitivnoj domeni, već na njihovom presjecištu (Škrbić Alempijević, Potkonjak i Rubić 2016: 66). Postizanje nove ravnoteže između tjelesnog i kognitivnog daje novo značenje fizičkoj zahtjevnosti planinarenja koja se često opisuje kao „zdravi umor“, a u kontekstu treninga kao „ne samo rad na tijelu, nego i duhu“. Ovu ulogu planinarenja u životu pojedinca prepoznavali su i prvi zagrebački planinari o čemu svjedoči članak „O znatnosti i zadaći planinarstva“ objavljen u prvom broju *Hrvatskog planinara* 1898. godine:

„Svieža tiela, bodra duha, vraćaš se kući i laglje podnašaš brige i tegobe života svoga. Kad je tako za obična izleta, kako je tek kad si se uputio u koju goru ili planinu, da se uzpneš bilo koji na brieg!“ (Hirc 1898: 5)

Snažniji doživljaj *otjelovljenja* koje integrira um i tijelo, povezan je s procesom *umještanja* u kojem se planinar kao tijelo-subjekt povezuje s okolišem (Pink 2009) i u toj interakciji ostvaruje puninu osjećaja bivanja u vremenu/prostoru koju u građi nalazim u opisima „ispunjenosti“ i „životnosti“: „U prirodi si, doslovce dišeš zrak punim plućima, ali dišeš život punim plućima. Tamo osjećaš život prirodno.“ (I.B.). Kako Casey formulira umješteno iskustvo, „mi se ne nalazimo u mjestima, već smo mi dio mjesta“ (Casey 1996: 19). Iz ovakvog ispreplitanja subjekta i objekta u procesu umještanja, razvija se *intenzivnost* na kojoj počiva afekt (Škrbić Alempijević, Potkonjak i Rubić 2016: 67). Intenzivnost u teoriji afekta ne podrazumijeva samo snažno djelovanje nekog doživljaja, već i „poticaj na reakciju, na djelovanje, promišljanje i osjećanje drukčije od dotadašnjih“ (Gulin Zrnić i Škrbić Alempijević 2021: 24).

Hodanje planinom doživljeno je i kao jedinstveni način upoznavanja živog svijeta na njoj. Početkom 20.stoljeća botaničari, geografi i ostali prirodoslovci su putem *Hrvatskog planinara* ukazivali na važnu ulogu planinara u prikupljanju znanja o biljnom, životinjskom i geološkom svijetu Medvednice. Planinarenje je bilo predstavljeno kao način stjecanja praktičnog, odnosno iskustvenog znanja u suprotnosti s knjigama i kartama koje su „samo pomagala jer predočuju ono što su drugi gledali i čuvaju stečeno znanje. Ali tko se ograničuje na ta pomagala, taj ostaje cijeli svoj vijek šegrt koji korača tuđim tragom i o tuđem znanju živi“ (Hranilović 1898: 6). Hodanjem planinarskim stazama spoznaja se temelji na izravnom susretu s prostorom planine kroz koji uključujemo i sebe u znanje. Na taj način priroda nije svedena na činjenice, već može imati i estetske, morale, praktične i emocionalne implikacije, stoga ova vrsta znanja proširuje percepciju prirode te stvara osobni odnos prema njoj (Öhman i Sandell 2016: 37). Ovaj proces, među planinarima prepoznat kao specifična vrijednost spoznaje, se u antropološkoj teoriji opisuje kao *lokalno znanje*. Casey tumači lokalno znanje kao sastavni dio same percepcije, proživljeno iskustvo: „Ne postoji poznavanje ili osjećanje mjesta osim ako ste na tom mjestu, a biti na mjestu znači biti u poziciji da ga percipirate. (...) Živjeti znači živjeti lokalno, a poznavati znači prije svega poznavati mjesta na kojima se nalazite“ (Casey 1996: 18).

Hodanje planinom je u kazivanjima i člancima planinara opisivano kao iskaz poštovanja i privrženosti prema njoj, a lokalno znanje o planini kao preduvjet tim osjećajima. Hodanje, iskustveno znanje i emocije prema planini čine značenjski trokut u kojem svaki pojam proizlazi iz drugog, a u njihovom međusobnom odnosu stvara se osjećaj mjesta koji nazivam *planinarskim osjećajem mjesta*:

„Samo mi, hodači planinom, znamo da se u njoj naša duša može napiti ljepotom, koju onda možemo darivati drugima – što smo i dužni, zar ne? Hodajući planinom (...) upoznao sam njezin biljni i životinjski svijet, gospodarsku važnost i vrijednost šuma,

njezinu povijest i povijest ljudi koji su nekad živjeli u tim krajevima, o čemu, nažalost, pričaju samo kameni tragovi njihove civilizacije. Znati sve to svrha je i smisao planinarenja kao kulturne potrebe današnjeg čovjeka.“ (Belavić 2006: 170)

U suvremenim pitanjima upravljanja prostorom Medvednice (Plan upravljanja Parka prirode Medvednica 2009, Prostorni plan parka prirode Medvednica 2014), hodanje je prepoznato kao oblik rekreacije iza kojeg postoji tradicija. Međutim, analiza materijala pokazuje da izostaje razumijevanje hodanja kao načina stjecanja znanja o prostoru na temelju kojeg bi se oblikovale odluke upravljanja. Jedan od mojih sugovornika je sudjelovao u izradi prostornog plana Parka prirode Medvednica i nedostatak *hodačkog*, odnosno lokalnog znanja komentira činjenicom da mnogi koji su sudjelovali u izradi planova nisu upoznali ovu planinu iz pozicije hodanja:

„Sjećam se nekih radionica na kojima se pokazalo da sam ja jedini koji je prošao Medvednicu. Svi ostali su bili poslani od Vodovoda ili Elektre, ljudi koji ne poznaju Medvednicu osim autom, žičarom uz Sljeme kao vršni dio Medvednice.“ (planinarski vodič)

Dugogodišnja tradicija planinarenja Medvednicom je unutar planinarske kulture stvorila osjetilni, spoznajni i afektivni odnos s njezinim prostorom koji proizlazi iz čina hodanja. Na temelju ovog odnosa stvara se vezanost za mjesto unutar koje se oblikuje identitet mjesta čije se razine produbljuju i potvrđuju opetovanim posjećivanjem mjesta (Collins-Kreiner 2020). Planinari identitet mjesta Medvednice povezuju uz kulturu hodanja:

„Meni je možda teško razmišljati na način kao ljudi koji ne planinare jer nisam ta osoba i ne mogu reći da mi pada na pamet da bih došla autom na Sljeme na ručak. Nekako mi to uvijek ide jedno s drugim: Sljeme = hodanje.“ (M.I.)

Prostori planinarskih staza, planinarskih domova i odmorišta kojima se planinari, izletnici i turisti kreću nastajali su kroz tradiciju planinarenja u kojoj je hodanje primarni način *bivanja u mjestu* usklađen s vrijednostima Parka prirode Medvednica. Povezanost s mjestom i način na koji ta povezanost oblikuje identitet mjesta temelj su ponašanja i namjera usmjerenih prema okolišu (Halpenny 2010). Osjećaj mjesta iz kojeg proizlazi i djelovanje na određenom prostoru, ne ovisi samo o spontanom nastajanju iz praksi kretanja rekreativaca i izletnika, već i o načinu reguliranja kretanja područjem Parka prirode od strane upravnih tijela.

„Osjećaj prostora bi trebao proizlaziti iz činjenice da je to park prirode. Park prirode je zaštićeno područje u kojem se upravlja i posjećivanjem i raznim djelatnostima koje se u njemu odvijaju. Međutim, kad ih pitate koji su najzastupljeniji sportovi na Medvednici, ljudi će se sjetiti skijanja i automobilizma - to su jedina dva natjecateljska sporta koji se

održavaju na Medvednici. Jesu li oni baš u vezi s kulturnim identitetom zdravog života, prirode i slično?“ (planinarski vodič)

Kako Ingold i Vergunst ističu, „hodanje pruža iskustvo otjelovljenja do te mjere da je utemeljeno u društvenom odnosu između sebstva i okoliša“ (2008: 14). Hodanje se pokazuje kao tradicionalni oblik kretanja na Medvednici koji oblikuje jednu od razina kulturnog identiteta mjesta te stvara jedinstveni osjetilni i spoznajni okvir u odnosu planinara i Medvednice. Kretanje je oblik stvaranja značenja i mjesta, podjednako pojedinačnog i organiziranog, zbog čega je regulacija različitih načina kretanja na Medvednici ključna u promicanju željenih vrijednosti prilikom upravljanja prostorom.

4.2. „Prirodno“ i „gradsko“ u stvaranju mjesta

Izbor hodanja kao načina kretanja u planini upućuje na izgradnju posebnog odnosa prema njezinom prostoru i živom svijetu koji se u njemu nalazi. Planinari su bez iznimke u svakom intervjuu opisani kao ljubitelji prirode, a hodanje kao kretanje koje omogućava najbliži kontakt s prirodom.

„Tko će hodat? Netko tko voli hodat, tko voli prirodu, tko uživa u drvetu i svakom cvetu kaj ga vidiš.“ (Đ.V.)

Planinari se često opisuju kao *čuvari prirode* i *prijatelji prirode*. Zaštita prirode kao obavezni predmet ulazi u program svih planinarskih škola i tečajeva i smatra se dužnošću svakog planinara. Povijest zaštite prirodnih vrijednosti Medvednice je usko povezana uz povijest planinarstva u Hrvatskoj koje je u svojim počecima imalo izraženo prirodoslovno djelovanje. U planinarskoj organizaciji je borba za zaštitu prirode počela usporedno s prvim brojevima časopisa *Hrvatski planinar*, značajno prije početaka globalnih ekoloških pokreta u drugoj polovici 20. stoljeća (Cifrić 1985). Među planinarima koji su pisali za ovaj časopis, mnogi su bili znanstvenici prirodoslovnih disciplina koji su putem članaka prenosili svoje znanje, poticali poštovanje prema prirodi i isticali ulogu planinarstva u odgoju i obrazovanju sa ciljem stvaranja trajne društvene ekološke svijesti:

„Planinari ne-prirodopisci, kao i prirodopisci, svaki ljubitelj prirode trebao bi i mogao svoje volje uplivati na mladež i odrasle, da svi uživaju u prirodi, a ne da sve bez obzira kadšto upravo divljački uništuju.“ (Langhoffer 1914: 115)

Kroz povijest odnosa planinarske organizacije prema prirodnim vrijednostima Medvednice se prepoznaju različiti koncepti brige za okoliš i pristupi ekološkom obrazovanju. Sintagma „zaštita prirode“ podrazumijeva fizičko odvajanje vrijednih oblika prirode od prostora urbanizacije i

industrijalizacije naložima zaštite (nacionalni parkovi, parkovi prirode) i, na primjeru prvih zagrebačkih planinara, povezana je s tradicijom okolišnog obrazovanja temeljenoj na činjenicama (Öhman i Sandell 2016: 34) u kojoj se manjak ekološke svijesti povezuje s nedostatkom prirodoslovnog znanja. Sa ciljem ekološke edukacije šire javnosti, planinarska zajednica je kroz 20. stoljeće promicala planinarenje kao ključno sredstvo usvajanja željenog pristupa prirodi koji se „ne uči preko pisanih pravila“ (HP 1986: 73). Hodanje je, kako je u prethodnom poglavlju obrazloženo, umještena praksa koja je sama po sebi oblik stjecanja lokalnog znanja o prirodnom svijetu planine i stvaranja afektivnih veza s njime zbog čega navika i izbor planinarenja kao aktivnosti dovode do razvijanja vezanosti za mjesto kod planinara. Kako je to opisao jedan od sugovornika, planinari imaju „neki odnos sa prostorom, neko vrednovanje, zašto bi cijenili taj prostor“ (planinarski vodič). Iskustva koja ljudi imaju u aktivnostima na otvorenom mogu tvoriti osnovu za etiku odnosa, gdje emocionalna i egzistencijalna iskustva postavljaju temelj za etička razmišljanja (Öhman i Sandell 2016: 37). Od planinara, neovisno o članstvu u planinarskom društvu, se očekuje da ima razvijenu svijest o vlastitom utjecaju na prostor i da ga ne narušava svojim boravkom u njemu. Postupanje s otpadom je primjer ove svijesti:

„Planinari uvijek više paze na prirodu. Čak i kad vidimo neko smeće, uvijek nosimo vrećicu sa sobom i očistimo na taj način stazu.“ (D.N.)

Aktivnost planinarenja doživljena kao vrsta spoznaje i sredstvo edukacije pripada pristupu pluralističke tradicije okolišnog obrazovanja u kojoj se nedostatak ekološke svijesti ne pripisuje manjku činjeničnog znanja, već sukobu različitih vrijednosti raznovrsnih aktivnosti u prirodnom prostoru (Öhman i Sandell 2016: 35). U ovoj tradiciji, briga za okoliš nije utemeljena na formalnoj zaštiti prirode odozgo, već primjeni kulturnih praksi koje generiraju ekološku svijest odozdo.

Časopis *Hrvatski planinar* dokumentira sukob ovih različitih tradicija očuvanja okoliša na primjeru zalaganja zagrebačkih planinara za očuvanje šuma Medvednice i neprekidnu borbu protiv pretjerane sječe koja traje od druge polovice 19. stoljeća sve do danas, unatoč formalnoj zaštiti prirodnog prostora. Jedna u nizu pritužbi je predstavka koju je Hrvatsko planinarsko društvo poslalo načelniku Zagreba 1930. godine podsjećajući na klimatski, rekreacijski i zdravstveni značaj medvedničkih šuma zbog kojeg su proglašene *zaštitnim šumama* na osnovi zakonskih propisa iz 1852. godine. HPD ovom predstavkom oštro kritizira plan privatizacije 200 jutara gradske šume na vršnom dijelu Medvednice u svrhu izgradnje niza ljetnikovca, sanatorija i svratišta koji bi postali „novi grad“ na gori te za čiju gradnju bi se nepovratno uništio šumski plašt Medvednice i njezin ekosustav (HP 1930: 319-325). Kroz proteklih deset godina planinarskim organizacijama su se pridružili i građani te građanske udruge u upozoravanju na nekontroliranu sječu šuma na Medvednici. Planinarski savez Zagreba i udruga Zelena akcija su 2013. godine

organizirale tribinu „Zaustavimo devastaciju Medvednice!“¹⁰ čiji je cilj bio pronalaženje načina da se zaustavi sječa šume po načelu ekonomske koristi te da se prostor Medvednice održi prvenstveno kao mjesto rekreacije i odmora.¹¹ Pet godina kasnije, udruga Vidra pokreće „Inicijativu za spas Medvednice“ koja danas djeluje kao Zeleni odred te organizirano i intenzivno radi na dokazivanju i zaustavljanju prekomjerne sječe medvedničke šume.¹² Sječa šume radi izgradnje novih objekata, dok su mnogi nekad aktivni objekti na Medvednici sada zapuštene ruševine, samo je jedan od primjera razjedinjenih interesa i vrijednosti u oblikovanju kulturnog identiteta Medvednice čiji korijeni sežu daleko u prošlost, a kao posljedicu imaju nedostatak jedinstvene vizije odnosa prema zagrebačkoj planini od strane upravnih tijela i šireg građanstva. Kulturne vrijednosti Medvednice generirane *društvenom proizvodnjom* prostora u dugogodišnjem su neskladu s vrijednostima njegove *društvene konstrukcije*.

Planinari su društvena grupa koja kretanjem na Medvednici ostvaruje bliski odnos s njom, primjećuje njezine promjene i posljedice ljudskog djelovanja na prirodne cikluse šume na temelju čega grade osjećaj odgovornosti prema njoj i uviđaju značaj ekološkog obrazovanja posjetitelja ovog parka prirode. Aktivnom težnjom za omasovljenjem planinarske djelatnosti sredinom prošlog stoljeća (HP [Naše planine] 1950) te komodifikacijom aktivnosti na otvorenom kroz protekla dva desetljeća (Đurin 2022), planinarska društva su omogućivala članstvo svakome bez obzira na razinu usvojenih planinarskih vrijednosti, a Medvednicom su se, uz planinare u užem smislu tog pojma, sve više počeli kretati izletnici i ostali *ne-planinari* koje prvenstveno karakterizira manjak ekološke edukacije, svijesti o vrijednostima planine te odnosa s njom:

„U posljednjim desetljećima nova kategorija ljudi, koji nisu planinari pa čak ni izletnici, pojavljuje se na planini. Oni bježe iz zagađenosti grada u planinu gdje zadržavaju gradske navike i mentalitet društvene bezosjećajnosti. Destrukciju prenose iz grada, a potencirana je osjećajem da na planini borave samo privremeno.“ (Čaušević 1990: 93)

U građi se oznaka *gradskog* nalazi u opreci s *planinarskim* koje je neodvojivo od *prirodnog*. Odmak od *gradskog* na razini materijalnosti i unutarnjeg stanja, u građi sam prepoznala kao glavni element izgradnje planinarskog osjećaja mjesta na Medvednici. Hodajući Medvednicom, moja sugovornica opisuje svoj trenutni osjećaj u opreci s osjećajem u gradu:

¹⁰ Zelena akcija organizira navedenu javnu tribinu zbog porasta broja prijava zbog sječe na Medvednici koje građani upućuju Zelenom telefonu. Izvještava da na tendenciju pretjerane i neprimjerene sječe već više godina upozoravaju i zagrebački planinari – najčešći posjetitelji i najbolji poznavatelji Medvednice.

¹¹ <https://zelena-akcija.hr/hr/vijesti/planinarski-savez-zagreba-i-zelena-akcija-pozivaju-vas-na-tribinu-zaustavimo-devastaciju-medvednice/> (pristup 11.06.2023.)

¹² <https://green-squad.org/nasa-borba/akcije-u-javnosti/> (pristup 11.06.2023.)

„Tu mogu biti puno prirodnija, opuštenija i neopterećena svim ostalim ulogama koje nekad očekujem od sebe ili koje taj gradski život očekuje od svih nas. (...) Imam osjećaj da taj užurbani i megalomanski gradski život, htio ili ne, postavlja i uvjetuje način življenja. Nameće taj konzumeristički način života gdje su bitnije stvari, a u šumi je puno bitnije iskustvo, a još je bitnije društvo s kojim si.“ (M.I.)

Značenje *gradskog* se u kazivanjima veže uz niz pojmova poput: gužva, buka, svakodnevnica, rutina, kafići, asfalt, promet, raspršena pozornost, previše izbora, užurbanost, potrošački mentalitet. Identitet planinara se u velikoj mjeri oblikuje namjernim odmicanjem od navedenih gradskih karakteristika koje planinari iskazuju svojim svjetonazorima i praksama. U načinu korištenja prostora Medvednice, planinari se od izletnika i turista razlikuju po stupnju odmaka od gradskih obilježja. Iako većinu svih posjetitelja Medvednice čine građani Zagreba među kojima su i planinari, *planinarsko* ponašanje podrazumijeva svjesnu težnju ka stvaranju osjećaja mjesta različitog od gradskog, dok veliki broj posjetitelja Medvednice iste principe ponašanja primjenjuje u gradu i na planini. Gradska atmosfera na Medvednici je najizraženija na njezinom samom vrhu, Sljemeni, koji moja sugovornica opisuje kao izmještenu „gradsku špicu“:

„To mi više izgleda kao sljemenska špica za ekipu koja dođe autima ili žičarom i žele popit' kavu, pivu i malo se podružiti' na vrhu Medvednice i nekako mi se čini da su i izgledom i ponudom ti objekti namijenjeni ljudima koji će doći obučeni gradski na Sljeme, ali ne zbog bivanja u prirodi, planinarenja, nego zato da bi se sjeli na terasu, na suncu i uživali u pogledu i popili kavu.“ (M.I.)

U ovakvom osjećaju mjesta, krajolik je doživljen kao puka estetska pozadina za gradske prakse, a njegova afektivna dimenzija stvorena planinarskom tradicijom pada u drugi plan, ako ne i potpuno izvan identiteta mjesta. Identitet samog vrha, Sljemena, i vršne zone Medvednice¹³ pripisuje se više izletničko-turističkoj kulturi, nego planinarskoj te planinari sve više izbjegavaju ovaj dio planine. Kulturna raznolikost mjesta se smanjuje obrascima dizajna i upravljanja koji pogoduju samo jednoj grupi ljudi, isključujući druge (Low, Taplin i Scheld 2005: 1). Na Medvednici čija se posjećenost povećava iz godine u godinu (Plan upravljanja PP Medvednica 2009), materijalna proizvodnja prostora je ključan faktor u održavanju kulturne raznolikosti. Način izgradnje objekata i putova (privatni ugostiteljski objekti, kolni prilazi), sredstva kretanja (automobili, žičara) i oblici provođenja vremena na vršnom dijelu Medvednice stvaraju efekt izmještenog gradskog prostora koji onemogućuje održavanje planinarske afektivne atmosfere. Kao nusprodukt privatizacije i

¹³ Vršna zona obuhvaća prostor oko vrha Sljemena na dijelu vršnog područja Parka prirode s postojećim građevinama (stanica žičare, RTV toranj, objekt Interventne baze Sljeme, ugostiteljski objekt Zlatni medvjed, Ski klub Medveščak i Vidikovac), te područje formirano uz Sljemensku cestu uz rub autohtone šume s postojećom građevinom Tomislavovog doma.

komercijalizacije, ovako proizveden prostor izuzima planinarski osjećaj mjesta na Sljemenu i reorganiziran je na način da se samo jedna grupa ljudi (turisti ili posjetitelji višeg socio-ekonomskog statusa) osjeća dobrodošlo. Suprotno tome, u počecima društvene proizvodnje prostora Sljemena od strane planinara, izričita je namjera bila učiniti prostor dostupnim svim građanima - ne samo fizički, već i doživljajno. Nakon drvene piramide izgrađene na Sljemenu 1870. godine, na istom mjestu je postavljena željezna piramida 1899. godine. Prilikom otvaranja ove piramide za javnost, tadašnji predsjednik Hrvatskog planinarskog društva Josip Torbar je istaknuo simboličku ulogu tog objekta kao vidikovca na vrhu Medvednice:

„A ti piramido, skromna uspomeno brižnih trudova planinskoga društva, budi u grudima onih koji te posjećuju plemenita čuvstva, uzgajaj im srce ljepotom prirode. Otresi sa svakoga, koji se na tvoje spratove popne, teške brige svagdanjeg života, budi im vrelo čista veselja, plemenite i nedužne zabave.“ (HP 1900: 100)

Ova piramida je 1960. godine premještena na vrh Japetić u Samoborskom gorju, nakon izgradnje prvog televizijskog tornja na Sljemenu (Poljak 1989: 104). Godine 1973. je projektiran novi radiotelevizijski toranj koji je bio zatvoren za posjetitelje sve do nedavnog otvorenja 2023. godine (s iznimkom od dvije nepune godine početkom osamdesetih godina). Za razliku od željezne piramide koja je bila osmišljena kao spomenik planinarskog društva te vidikovac namijenjen javnom korištenju, ulazak na današnji vidikovac u sklopu radiotelevizijskog tornja se naplaćuje, a kao atrakcija se promovira riječima „najboljima je mjesto na vrhu“¹⁴ što implicira da postoje oni kojima nije mjesto na vrhu Medvednice.

Prijepor između planinarskih vrijednosti i komercijalnih vrijednosti izletničkih i turističkih kulturnih praksi moguće je povezati s konceptom *disonantne baštine* (Tunbridge i Ashworth 1996 prema Low, Taplin i Scheld 2005: 13). Disonantna baština se pojavljuje ondje gdje postoji više od jednog značenja objekta, mjesta ili pejzaža, a različiti narativi povijesti mjesta nisu usklađeni u suvremenoj konstrukciji mjesta i načinu na koji se povijest predstavlja (ibid.), čemu svjedočimo na primjeru vršnog dijela Medvednice, Sljemena. Ako prirodne i planinarske vrijednosti nisu zastupljene u materijalnom oblikovanju Medvednice, ni društvene prakse ih na njoj neće generirati kroz budućnost. Sukobljeni interesi različitih grupa, bilo da one oblikuju prostor planine kroz življeno iskustvo (posjetitelji) ili fizičku izgradnju (upravna tijela i vlasnici privatnih posjeda), predstavljaju prepreku prirodnoj i kulturnoj održivosti Parka prirode Medvednice.

Moji sugovornici su, unatoč osobnim dojmovima o izletničko-turističkom oblikovanju prostora, iskazali svijest o važnosti dostupnosti Medvednice širokom broju ljudi te razumijevanje

¹⁴ <https://sljeme360.hr/> (pristup 21.06.2023.)

„da Medvednica, kao i druge planine, ne pripada samo planinarima“. Ipak, iskazuju brigu zbog dugoročnih posljedica određenih izletničkih i turističkih praksi koje su u sukobu s identitetom Medvednice kao parka prirode:

„Općenito smatram da su planine najveći neiskorišteni turistički potencijal Hrvatske generalno, s druge strane nam se ne smije dogoditi, što se nažalost u velikoj mjeri na Medvednici događalo i događa, da dobijemo efekt turizma, ali ne dobijemo kvalitetu i izgubimo prirodne vrijednosti zbog kojih je neko područje uopće zaštićeno.“ (planinarski vodič)

Fizička dostupnost i pristupačnost Medvednice građanima u ovom smislu pokazuje svoje dvojako značenje koje se odražava na prirodnu i kulturnu održivost. S jedne strane, povezanost s gradom javnim prijevozom, raznolikost staza prema dužini i zahtjevnosti, ugostiteljska ponuda i postojanje odmorišta čije korištenje nije uvjetovano financijskim mogućnostima posjetitelja čine Medvednicu prostorom dostupnim različitim grupama građana i turista što je usklađeno s promicanjem boravka na otvorenim zelenim površinama radi podizanja kvalitete života i razvijanja zdravih navika. Također, mnogi građani se zbog pristupačnosti Medvednice na njoj prvi puta susreću s kulturom planinarenja i na njoj razvijaju planinarski osjećaj mjesta povezan s ekološkim ponašanjem.

S druge strane, razvijena prometna infrastruktura i prilagođavanje sadržaja što većem broju posjetitelja vođeno komercijalnim interesima, na Medvednicu dovodi veliki broj ljudi različitih razina ekološke svijesti što rezultira opterećenošću vršnog dijela Medvednice posjetiteljima i motornim vozilima te potiče ponašanja neusklađena s vrijednostima upravljanja zaštićenim područjem prirode. „Medvednica je danas sve više gradski park, a ne toliko planina sa sadržajima koji bi promovirali vrijednosti planinarstva i vrijednosti zaštićenog područja.“ (planinarski vodič).

Identitet ovog *gradskog Parka prirode* koji ne bi trebao biti *gradski park* otkriva kompleksan i u jednoj mjeri prijeporan odnos različitih značenja upisanih u prostor Medvednice. Doživljena kao „gradska planina“, ona postaje mjestom kontradikcije što je vrlo izazovno, ali i neophodno uključiti u promišljanje o strategijama upravljanja prostorom. Veliki broj posjetitelja Medvednice pokazuje se poželjnim, no radi održivosti njezinih prirodnih vrijednosti je potrebna dublja razina edukacije posjetitelja utemeljena na lokalnom znanju te jasnija regulacija kretanja koje generira to znanje kroz osjećaj mjesta:

„Dodatno mislim da bi trebalo malo raspršiti posjećivanje, da ne bude toliko koncentrirano samo na vršni dio Medvednice, ali se istodobno toga pribojavam, da bi to dovelo veliki broj needuciranih građana u prostore koji još imaju sačuvane neke prirodne vrijednosti.“ (planinarski vodič)

Iako planinari danas izbjegavaju najpopularnije dijelove Medvednice zbog njihovog *gradskog*, komercijaliziranog identiteta, njihov afektivni odnos prema prirodi i krajoliku iz kojeg proizlazi i dugoročno održivo djelovanje u zaštićenom prostoru, pokazuje zašto je nužno održavati planinarski identitet mjesta u cilju usklađivanja rekreacijskih i izletničkih potreba građana sa zaštitom prirodnih vrijednosti Medvednice kao parka prirode.

4.3. Društvenost planinarskih staza

U prethodna dva poglavlja sam predstavila kako planinarenje kao način kretanja utječe na osjetilnu i kognitivnu promjenu u pojedincu te stvara poseban odnos prema prirodi koji se očituje u materijalnoj proizvodnji i simboličkoj konstrukciji prostora, značenjski obilježenih u odmaku od *gradskog*. Ovi aspekti kulture planinarenja u podlozi su posebnog oblika društvenosti koja se veže uz planinarski izlet na Medvednici. Polazeći od Ingoldovog tumačenja ukorijenjenosti društvenosti u procesu zajedničkog kretanja na fizičkom tlu i „razmišljanja u pokretu“ (Ingold 2010), društvene aspekte planinarenja interpretiram kroz praksu kretanja i dijeljenog osjećaja mjesta.

U organiziranim planinarskim zajednicama se etičkim kodeksom jasno definiraju pravila ponašanja prema drugim planinarima i ostalim posjetiteljima planina koji se odnose na pružanje potrebne pomoći, planinarski bonton (pozdravljanje i neometanje tuđeg mira) i poštivanje „planinarskog drugarstva“ (Poljak 2012: 57-60). S planinarskim etičkim kodeksom upoznati su aktivni članovi planinarskih društava i čitatelji *Hrvatskog planinara*, a ponašanja na koja on upućuje su dio predodžbi o planinarima na koje sam nailazila u razgovoru sa svojim sugovornicima:

„Kad vidiš da nekom treba pomoć, da netko čeka na mjesto ili postoji bilo koji način na koji se može u interakciji pomoć nekome i doći do nekog zajedničkog rješenja, imam osjećaj da će planinari biti spremniji se uključiti u takvu interakciju, nego ljudi koji nemaju taj planinarski osjećaj, više su otuđenog mentaliteta došli na Sljeme.“ (M.I.)

Međusobno pozdravljanje na stazi je istaknuti element planinarskog bontona i česta tema pritužbi planinara na nestajanje planinarskih običaja na hrvatskim planinama.¹⁵ Prema planinarskom kodeksu ponašanja „mlađi pozdravljaju starije, muški ženske, oni koji se penju onoga koji silazi čime mu se simbolički odaje priznanje za izvršeni uspon“ (Poljak 2012: 60). Pozdrav na Medvednici je više od formalne uljudnosti jer se njime ostvaruje direktni i svjesni kontakt s

¹⁵ Biserka Radović u članku *Kamo su nestali planinari?* ističe pozdravljanje kao elementarni dio planinarskog bontona bez kojeg nema planinara „unatoč tome što su planinarski domovi i putovi puni ljudi s ruksacima, gojzericama i planinarskim štapovima.“ (HP 2020: 17-19)

drugima, iako samo u prolazu. Značenje upisano u planinarski pozdrav koje sam prepoznala u osobnom iskustvu je potvrđivanje zajedničke prisutnosti na istom prostoru i prepoznavanje dijeljenih vrijednosti u aktivnosti planinarenja:

„U svakom *bok, dobar dan* ili, ako imam sreće naići na stare zagrebačke pozdrave, *bogdaj* i *servus*, ja čujem poštovanje prema drugima koji su također odlučili provesti dan baš ovdje i odlučili hodati ovom stazom.“ (autoetnografija)

Socijalni antropolog Anthony Cohen simbole smatra temeljem stvaranja zajednice te pritom naglašava da simboli sami po sebi ne nose fiksno značenje, već kapacitet za stvaranje značenja (1985: 16), a kultura jest mreža značenja neprestano stvarana kroz društvenu interakciju (Geertz 1975 prema *ibid.*:17). Na Medvednici se kroz kulturu planinarenja uspostavlja određeni osjećaj zajedništva čiji je simbol planinarski pozdrav upućen i poznatim i nepoznatim licima. Božidar Perharić u članku „Na Sljeme, na Sljeme!“ (2000: 35), prisjećajući se obiteljskih izleta na Medvednici, ističe osjećaj zajedništva među građanima:

„Između svirke i pjesme upriličila je mladež šaljive igre, u koje su se mogli uključiti i poznati i nepoznati. A zapravo nepoznatih i nije bilo, jer smo svi mi Zagrepčani, kaj ne?“

Unatoč tome što su planinari Medvednice većinom sugrađani, osjećaj zajedništva među njima u načinu na koji se pokazao u mom terenskom radu, ne temelji se na dijeljenom građanskom identitetu, već naprotiv, na zajedničkom odmaku od gradskih praksi. Popularni planinarski domovi poput Puntijarke, danas se povezuju više uz gradski osjećaj nego planinarski ponajviše zbog mogućnosti dolaska osobnim automobilom koji izuzima planinarsko iskustvo kao dijeljeno iskustvo svih posjetitelja doma. Tijekom intervjua za stolom Puntijarke, moja sugovornica postavlja planinarsku praksu kao temelj osjećaja zajedništva na tom mjestu:

„Onda se gubi [posebnost], onda svi mogu. I tu kaj se može autima, to mi baš ne paše. A kad odeš negdje izolirano, baš su tamo ljudi koji imaju želju za planinarenjem i baš su u tome pa idu često. Malo mi je više asocijacija na planinarenje nešto poput Velebita. (...) Tu ne volim baš sretat' ljude, ne osjećam neku bliskost s njima, čak me i smetaju, dok na Velebitu manje-više svaka osoba koju sretnoš bude ti drago. Ako ćete bit' pored istog skloništa ili doma, započet ćete razgovor. Otvorenije je jer je manja zajednica. A tu dođeš i svatko je u svome.“ (I.K.L.)

Planinarenje kao način kretanja podrazumijeva određeni niz vrijednosti na temelju kojih se stvara osjećaj zajedništva, stoga se tijekom planinarskog izleta na Sljeme on najviše osjeti na planinarskim stazama kao mjestima kretanja koja su, zanimljivo je istaknuti, i jedina mjesta planinarskog pozdravljanja.

„Iako sam na ovom izletu sama, ne osjećam se usamljeno jer se zajedno sa svima na stazi pokušavam popeti do Puntijarke. Vidim da je i drugima zahtjevno, ali imam i dojam da nastavkom hodanja ja jednako dajem motivaciju drugima, kao što i oni meni daju. Svi smo na jednako strmoj stazi i svi želimo doći do istog cilja – u toj činjenici postoji nešto zbog čega se osjećam povezano s ljudima oko sebe.“ (autoetnografija)

Tim Ingold (2010) hodanje zemljanim tлом smatra oblikom iskustvenog znanja o prostoru koje se isprepliće s istovrsnim znanjem svih drugih koji su hodali ili hodaju istim tлом; *hodačko* znanje je otjelovljeno i društveno te neodvojivo od fizičkog tla kretanja. Međusobna povezanost i komunikacija različitih tijela tijekom planinarenja su sastavni elementi u procesu pretvorbe planinarskih staza Medvednice u simboličko mjesto.

Uz stvaranje poveznice sa širim krugom ljudi na planinarskim izletima, planinarenje se u građi pokazalo i kao način postizanja nove kvalitete odnosa između bliskih osoba poput prijatelja, partnera i obitelji. U opisivanju planinara, moji sugovornici su često koristili pojmove *srdačan*, *otvoren*, *nasmijan*, *vedar*, *iskren*. Jedna sugovornica, prikazujući fotografiju sebe kao djevojčice na izletu s ocem i njegovim prijateljima, govori:

„Evo ti - veselo društvo! To su sve seniori. Vidiš tu radost i to veselje kaj su svi tamo i kak' se to zafrkava i hoda i ide.“ (Đ.V.)

Ova kvaliteta društvenog kontakta proizlazi iz promijenjenog unutarnjeg stanja koje su sugovornici povezivali uz okruženje šume i odmak od zasićenosti podražajima gradske atmosfere:

„Svašta ti pogled odvuče u gradu, a kad si u prirodi si opušten i dobre volje si.“ (B.B.)

„Opušteniji sam definitivno vani u prirodi, nego u kafiću. Nema toliko *stimulusa*, nema televizora okolo, glazbe, buke. Jednostavno možeš se posvetiti puno više jednoj osobi. Osoba sama je smirenija i nije neki ubrzani tempo, kad dođeš u planinu je opuštenost i onda to možeš prenijeti na drugu osobu.“ (D.N.)

Potaknuti ovim osjećajima, razgovori tijekom planinarenja također dobivaju novu kvalitetu. U građi su opisani kao *otvoreniji*, a cjelokupni planinarski izlet kao ostvarivanje dubljeg poznanstva i odnosa sa suputnikom.

„Kao da ta cijela atmosfera i zajedničko kretanje pomaže i tome da se pokrenu emocije i misli, da to sve protočnije bude. Onda u toj opuštenoj atmosferi se doslovno korak po korak lakše otvaraju neke teme.“ (M.I.)

Iz građe se može iščitati kako opisi planinara kao dobro raspoloženih i društvenih ljudi ne ukazuju na specifične individualne karakteristike onih koji planinare, već na efekt koji samo planinarenje

i prostor planinarenja imaju na odnos planinara prema drugima što potvrđuje Ingoldovu tvrdnju da se hodaњem oblikuje krajolik kojim se krećemo, a krajolik oblikuje nas u beskrajnom procesu (2004: 333).

Dvosmjernost procesa krajolik-ljudi ilustrira primjer obiteljskih planinarskih izleta na Medvednici tijekom kojih djeca ostvaruju prve kontakte s planinarenjem i Medvednicom. Ovi prvi susreti s kulturom planinarenja i planinom oblikuju stavove, navike i očekivanja u odnosu prema planinarenju na Medvednici kroz afektivni potencijal obiteljske uspomene. Sjećanja i emocije proživljene na prvim izletima upisuju se u krajolik jer mjesto ima moć prikupljanja (eng. *gathering*) iskustva, povijesti, misli i uspomena (Casey 1996: 24-25) koji se u ponovnom posjetu istom mjestu iznova aktiviraju. Casey smatra da naša iskustva mjesta podjednako pripadaju nama, kao i mjestu jer nastaju u međusobnoj interakciji (ibid.: 26). Svi moji sugovornici svoja prva sjećanja na planinarenje vežu uz Medvednicu i obiteljske izlete, a prisjećaju ih se kroz radost. Moje osobno iskustvo slično je njihovom:

„Na Medvednici sam osjetila opuštene obiteljske trenutke, radost kretanja uz svoje najbliže, zdravu glad nakon fizičke aktivnosti i uživanje u domaćoj kuhinji planinarskog doma te na kraju povratak kući s osjećajem zadovoljstva i ispunjenosti. Kroz ta prva iskustva je za mene u prostor Medvednice upisana sreća i preslikavanjem svog unutarnjeg emotivnog stanja na taj vanjski prostor, on dobiva moć da u meni izvana potakne to isto emotivno stanje iznova.“ (autoetnografija)

Emocija i afekt ključni su elementi u stvaranju, interpretaciji i doživljaju prostora te konstitutivna komponenta stvaranja mjesta (Low 2017: 146). Afektivna atmosfera Medvednice koja se stvara pozdravima, razgovorom, smijehom, sjećanjima i dijeljenim iskustvom nudi pogled na prostor Medvednice kao mjesta spajanja *aktualnosti* i *moćnosti* o kojima piše Hirsch opisujući krajolik kao proces između različitih planova društvenog života (Hirsch 2003). Planinarski izlet na Medvednici je praksa odmakla od mjesta svakodnevice i posezanja za idealnim iskustvom radosti, značajnog društvenog kontakta, osjećaja zajedništva i povezanosti s prirodom. Upisivanjem ovih značenja u krajolik Medvednice, ona postaje mjesto mogućnosti, *onoga što bismo mogli biti*. Planinarenjem se umještamo u taj krajolik, postajemo dio mjesta čime njegova značenja postaju dio *onoga što jesmo*. Poslužiti ću se Ingoldovom formulacijom o hodaњу i krajoliku kao kulturnom procesu (usp. 2004: 333) i preoblikovati je ovako: planinarenjem je Medvednica utkana u život planinara, a životi su utkani u Medvednicu, u procesu koji je kontinuiran i beskrajan.

5. Zaključak

Medvednica se ne može promatrati odvojeno od Zagreba, kao ni Zagreb od Medvednice. Često opisivana kao „zelena oaza Zagreba“ i „pluća grada“, ona u svom prostoru spaja gradsko i planinsko, društvo i prirodu, stoga se ti koncepti moraju podjednako uzeti u obzir prilikom istraživanja Medvednice te interpretirati u međusobnom odnosu.

Ovim radom sam istražila pojedine aspekte planinarenja na Medvednici kao jedne od mnogih društvenih praksi kojima se konstruira mnogoznačnost njezinog prostora i oblikuje identitet mjesta. Kroz kulturnoantropološki koncept *stvaranja mjesta* promatram kako tjelesne, emocionalne i društvene dimenzije upisuju značenje u fizički prostor pretvarajući ga u značenjsko i simboličko *mjesto*. Analizirajući praksu planinarenja kao proces pretvorbe prostora Medvednice u mjesto koristila sam se konceptom *otjelovljenog prostora* u kojem tijelo i prostor zajedno konstruiraju mjesto, pri čemu su tijelo i mjesto u međuodnosu - jedno je stvoreno drugim. Planinarski identitet je utemeljen u načinu bivanja u planinskom prostoru, a ne apstraktnom skupu karakteristika; biti planinar znači *bivati planinarom na planini*. U ovom istraživanju, način bivanja je poistovjećen s načinom kretanja te se hodanje promatra kao *habitus* kulture planinarenja; istovremeno njezina reprezentacija i način generiranja kulturnih vrijednosti. Planinarenje nije jedno od mogućih sredstava dolaska do željenog cilja, već samo po sebi smisao planinarskog izleta na Medvednici.

Tijekom planinarskog izleta dolazi do promjene u osjećaju vlastitog sebstva što se prepoznaje u kolektivnom narativu o prirodi i planinama kao prostoru „povratka sebi“, te je moguće interpretirati kao promjenu percepcije cjelokupnog tjelesnog i kognitivnog sustava, *senzorija*. Kroz prizmu otjelovljenja i umještanja, novu ravnotežu tijela i uma te odnos s okolinom povezujem s narativom intenzivnijeg osjećaja „živosti“ i prisutnosti u vremenu/prostoru tijekom planinarenja. Praksom planinarenja, planinari se ne kreću samo u mjestu, već postaju dio mjesta stoga se planinarenje može interpretirati kao proces stvaranja lokalnog znanja koje podrazumijeva sjedinjenje subjekta i objekta spoznaje te oblik iskustvenog učenja. Na temelju planinarskog osjećaja mjesta koji proizlazi iz prakse hodanja, lokalnog znanja i poistovjećivanja s krajolikom, oblikuje se identitet Medvednice kroz osobnu vezanost za mjesto. Planinarenje se u ovom smislu pokazuje kao kulturna praksa kojom se ekološka svijest generira odozdo jer proizlazi iz utjelovljenih vrijednosti, a ne izvanjskih normi ponašanja postavljenih odozgo. Promatrani kroz pluralističku tradiciju okolišnog obrazovanja, ekološki problemi suživota Zagrepčana i Medvednice (nekontrolirano odlaganje smeća, devastacija dijelova šume, preopterećenost automobilskim prometom) su posljedica sukobljenih vrijednosti različitih kulturnih praksi; planinarske i prirodne vrijednosti mjesta sukobljene su s komercijalnim interesima za

omasovljenjem posjećenosti. Društveno oblikovanje prostora poput vršnog dijela Medvednice potiče turistički i izletnički identitet mjesta te potiskuje planinarski čime se narušava kulturna održivost prostora koja ima implikacije na prirodnu održivost. Planinarski identitet Medvednice je razina značenja mjesta koja nudi vrijednosti u kojima su ljudske prakse usklađene s prirodnim ciklusima kroz svijest o održivosti obje strane.

U procesu povezivanja sa cjelokupnim okolišem, planinarenje kao umještena praksa podrazumijeva i novu kvalitetu povezivanja s drugima koji se kreću istim prostorom. Dugogodišnja tradicija planinarenja na Medvednici pretvorila ju je u mjesto obiteljskih uspomena i značajnog društvenog kontakta koje ima moć generiranja osjećaja zajedništva čime se osnažuje vezanost za mjesto. S obzirom na fizički i kulturološki odmak od gradske svakodnevice koji Medvednica pruža unutar granica Zagreba, ona postaje mjestom spajanja *onoga što jesmo* i *onoga što bismo mogli biti*, pri čemu je planinarenje jedan od mostova između tih razina.

6. Literatura i izvori

ABRAM, Sandi, Blaž BAJIČ. 2022. „Perception Against: Reflecting Ethnographically on the Sensory, Walking, and Atmospheric Turns“. *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*. 52/45:112-126.

BAGARIĆ, Petar. 2011. „Razum i osjetila: Fenomenološke tendencije antropologije osjetila“. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*. 48/2: 83-94.

BAGARIĆ, Petar. 2014. *Osjetila u kulturi: Osjetilna percepcija i etnografski tekst*. Disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu.

BEARD, Colin. 2016. „Experiential learning: Towards a multidisciplinary perspective“. U *Routledge International Handbook of Outdoor Studies*, ur. Barbara Humberstone, Heather Prince, Karla A. Henderson. New York: Routledge. 425- 434.

BELAVIĆ, Mirko. 2006. „Zašto volim planinu“ *Hrvatski planinar*. 98/5:170-172.

BOURDIEU, Pierre. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

BOŽIĆ-VRBANČIĆ, Senka, Sanja ĐURIN. 2021. „Povijesna sadašnjost i krhkost prirode viđeni kroz boravak u prirodi i afektivne percepcije planina“. *Sic: časopis za književnost, kulturu i književno prevođenje*. 12/1.

CAR, Lazar. 1900. „Zadaća podružnica Hrvatskog planinarskoga društva“ *Hrvatski planinar*. 7-8:125-127.

CASEY, Edward S. 1996. „How to Get from Space to Place in a Fairly Short Strech of Time“ U *Senses of Place*. ur. Steven Feld, Keith H. Basso. Santa Fe: School of American Research Press. 13-52.

CIFRIĆ, Ivan. 1985. „Marginalije o alternativama u ekološkim pokretima“ *Revija za sociologiju*. 15/3-4: 183-194.

COATES, Emily, Alan HOCKLEY, Barbara HUMBERSTONE, Ina STAN. 2006. U *Routledge International Handbook of Outdoor Studies*, ur. Barbara Humberstone, Heather Prince, Karla A. Henderson. New York: Routledge. 425- 434.

COHEN, Anthony. 1985. *The Symbolic Construction of Community*. London: Routledge.

COLLINS-KREINER, Noga. 2020. "Hiking, Sense of Place, and Place Attachment in the Age of Globalization and Digitization: The Israeli Case" *Sustainability*. 12/11.

ČAPO, Jasna, Valentina GULIN ZRNIĆ. 2011. „Oprostornjavanje antropološkog diskursa: od metodološkog problema do epistemološkog zaokreta“ U *Mjesto, nemjesto: interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*, ur. Jasna Čapo, Valentina Gulin Zrnić. Zagreb; Ljubljana: Institut za etnologiju i folkloristiku (IEF); Institut za antropološke in prostorske študije; Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 9-65.

ČAUŠEVIĆ, H. 1990. „Planinarstvo i ekologija“ *Hrvatski planinar*. 5-6:92-94.

ĐURIN, Sanja. 2022. „Highlander adventure of a lifetime. Avantura u vremenu komodifikacije outdoor aktivnosti“ *Etnološka tribina* 45. 52:177-190.

EDENSOR, Tim. 2000. „Walking in the British Countryside: Reflexivity, Embodied Practices and Ways to Escape“ *Body & Society*, 6/3–4:81–106.

ETEROVIĆ, Igor. 2017. „Riječ-dvije o riječima u planinarstvu“ *Hrvatski planinar*. 6:250-260.

GULIN ZRNIĆ, Valentina, Nevena ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ. 2021. *Grad kao susret. Etnografije zagrebačkih trgova*. Zagreb:Hrvatsko etnološko društvo; Institut za etnologiju i folkloristiku (IEF).

HALPENNY, Elisabeth. 2010. „Pro-environmental behaviours and park visitors: The effect of place attachment“ *Journal of Environmental Psychology*. 30:409-421.

HIRC, Dragutin. 1898. „O znatnosti i zadaći planinarstva“ *Hrvatski planinar*. 1:2-6.

HPS. *Planinarski leksikon*. <https://www.hps.hr/info/planinarski-leksikon/> (pristup 11.06.2023.)

HRANILOVIĆ, Hinko. 1898. „Planinarstvo i geografija“ *Hrvatski planinar*. 1:6-10.

Hrvatski planinar <https://www.hps.hr/hrvatski-planinar/svi-brojevi/> (pristup 20.06.2023.)

HUMBERSTONE, Barbara, Heather BROWN, Kaye RICHARDS. 2003. *Whose Journeys? The Outdoors and Adventure as Social and Cultural Phenomena*. UK: Fingerprints.

HUMBERSTONE, Barbara, Heather PRINCE, Karla A. HENDERSON, ur. 2016. *Routledge International Handbook of Outdoor Studies*. New York: Routledge.

INGOLD, Tim. 2000. *The Perception of the Environment. Essays in Livelihood, Dwelling and Skill*. Abingdon, Oxon: Routledge.

INGOLD, Tim. 2004. „Culture on the Ground: The World Perceived Through the Feet“ *Journal of Material Culture*. 9:315-340.

KRAJAČ, J. 1933. „Planinarstvo i turizam“ *Hrvatski planinar*. 2:33-37.

- KUČERA, Oton. 1900. „Osvrt na prvu četvrt vijeka Hrvatskog planinarskog društva“ *Hrvatski planinar*. 7-8:97-104.
- LANGHOFFER, August. 1914. „Planinarstvo i prirodopis“ *Hrvatski planinar*. 1:2-6.
- LEGAT, Alice. 2008. „Walking Stories. Leaving Footprints“ U *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*, ur. Joe Lee Vergunst, Tim Ingold. Routledge.
- LOW, Setha, Dana TAPLIN, Suzanne SCHELD. 2005. *Rethinking Urban Parks: Public Space and Cultural Diversity*. University of Texas Press.
- LOW, Setha. 2006 (1999). „Smještanje kulture u prostoru. Društvena proizvodnja i društveno oblikovanje javnog prostora u Kostarici“ U *Promišljanje grada. Studije iz nove urbane antropologije*, ur. Setha Low. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. 91-123.
- LOW, Setha. 2017. *Spatializing Culture: The Ethnography of Space and Place*. London i New York: Routledge.
- MERLEAU-PONTY, Maurice. 1990. *Fenomenologija percepcije*. Sarajevo: „Veselin Masleša“: Svjetlost.
- ÖHMAN, Johan, Klas SANDELL. 2013. „An educational tool for outdoor education and environmental concern“ U *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 13/1:36–55.
- ÖHMAN, Johan, Klas SANDELL. 2016. „Environmental concerns and outdoor studies: nature as fosterer“ U *Routledge International Handbook of Outdoor Studies*, ur. Barbara Humberstone, Heather Prince, Karla A. Henderson. New York: Routledge. 30-39.
- OIV toranj Sljeme. <https://sljeme360.hr/> (pristup 11.06.2023.)
- PERHARIĆ, Božidar. 2000. „Na Sljeme, na Sljeme!“ *Hrvatski planinar*. 2:33-35.
- PINK, Sarah. 2009. *Doing Sensory Ethnography*. London: SAGE Publications Ltd.
- Plan upravljanja Parka prirode Medvednica. 2009. Javna ustanova Park prirode Medvednica. <https://www.pp-medvednica.hr/o-nama/dokumenti/> (pristup 11.06.2023.)
- Planinarski savez Zagreba i Zelena akcija pozivaju vas na tribinu „Zaustavimo devastaciju Medvednice!“ 2013. <https://zelena-akcija.hr/hr/vijesti/planinarski-savez-zagreba-i-zelena-akcija-pozivaju-vas-na-tribinu-zaustavimo-devastaciju-medvednice> (pristup 11.06.2023.)
- POLJAK, Željko. 1989. „Sljemenska piramida 1889.-1989.“ *Hrvatski planinar*. 5-6:102-104.
- POLJAK, Željko. 2004. *Zlatna knjiga hrvatskog planinarstva: u povodu 130-godišnjice organiziranoga planinarstva*. Zagreb: Liberia editio; Hrvatski planinarski savez.

POLJAK, Željko. 2012. „Planinarska etika u Hrvatskoj i svijetu“ *Hrvatski planinar*. 2:56-62.

PRINCE, Heather. 2016. „Introduction“ U *Routledge International Handbook of Outdoor Studies*, ur. Barbara Humberstone, Heather Prince, Karla A. Henderson. New York: Routledge. 7-9.

Prostorni plan Parka prirode Medvednica. 2014. Ministarstvo prostornoga uređenja, graditeljstva i državne imovine. <https://mgipu.gov.hr/prostornouredjenje-3335/prostorni-planovi-8193/prostorni-planovi-drzavne-razine/prostorni-planovi-parkovaprirode/prostorni-plan-pp-medvednica/3393> (pristup 11.06.2023.)

SAMARŽIJA, Ivana. 2017. „Tek na vrhu shvatite koliko je malo potrebno za sreću“ *Hrvatski planinar*. 109/4:181-183.

UNESCO: *Intangible Cultural Heritage. Alpinism*. <https://ich.unesco.org/en/RL/alpinism-01471> (pristup 20.06.2023.)

UNESCO: *Intangible Cultural Heritage. What is Intangible Cultural Heritage*. <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003> (pristup 20.06.2023.)

VERGUNST, Jo Lee, TIM Ingold, ur. 2008. *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot* (1. izd.). Routledge.

Zeleni odred. Akcije u javnosti. <https://green-squad.org/nasa-borba/akcije-u-javnosti/> (pristup 11.06.2023.)

7. Sažetak

Medvednica je planina, dio grada Zagreba i Park prirode, stoga je njezin identitet višeznačan i oblikovan različitim društvenim praksama među kojima je i planinarenje. Na temelju etnografskog istraživanja i analize časopisa *Hrvatski planinar*, ovaj rad ispituje načine na koje planinari pridaju značenja fizičkom prostoru planine pretvarajući je u simboličko *mjesto*. Razumijevajući praksu planinarenja kao proces stvaranja značenja i koristeći teorije osjetilne antropologije i antropologije prostora i mjesta, kroz rad se interpretiraju načini ostvarivanja tog procesa, značenja koja on generira i njegova uloga u kulturnom krajoliku Medvednice. Svrha rada je dati kulturnoantropološki doprinos dubljem razumijevanju odnosa ljudi i Medvednice te implikacija koje taj odnos ima na prirodnu održivost ovog parka prirode.

Ključne riječi: Medvednica, planinarenje, stvaranje mjesta, prirodna i kulturna održivost

„Na Sleme, na Sleme, na Sleme“: Hiking Culture on Medvednica

Summary

Medvednica is a mountain, part of the city of Zagreb, and a nature park; therefore, its identity is multifaceted and shaped by different social practices, among which is hiking. This thesis is based on ethnographic research and an analysis of the magazine *Hrvatski Planinar*. It examines the ways in which hikers attach meanings to the physical space of the mountain, turning it into a symbolic place. Understanding the practice of hiking as a meaning-making process and using theories of sensory anthropology and anthropology of space and place, this thesis interprets the ways this process is realized, the meaning it generates, and its role in the cultural landscape of Medvednica. The research objective is to contribute to a deeper understanding of the relationship between people and Medvednica and its implications for the natural sustainability of this nature park from the perspective of cultural anthropology.

Key words: Medvednica, hiking, place-making, natural and cultural sustainability